

Korkular ve Umutlar: Liberal Üretkenlik Modelinin Krizi ve Yeşil Alternatif¹

Alain Lipietz

Resmen Lehman Brothers'ın çöküşüyle başlayan ve bugün egemen ülkelerde borç krizine dönüşmekte olan mevcut kriz, şimdiden otuzlu yıllardaki Büyük Buhran kadar ciddi gibi görünüyor. “Düzenleme Yaklaşımı” tarafından konulan etiketi hak ettiğine hiç şüphe yok: Büyük Bir Kriz. Yani kapitalist kalkınma modelinin sonu. Fordist dönemin sonlarından (1980'deki “Monetarist değişim”den) bugüne dek saltanat süren ve kimi zaman “neo-liberal” kimi zamansa “liberal-üretkenlik” olarak anıla gelen bu model artık çöküyor. Şimdi kendi kriziyle karşı karşıyayken, bu ikili karakteri, liberalliği ve üretkenliği, görünüşe göre Hegel'in “Minerva'nın baykuşu alacakaranlıkta havalanır” kuralı uyarınca kendi krizinin ikili kökeniyle doğrulanıyor. Ve bu krizin ikili karakteri aynı zamanda ihtiyaç duyduğu ikili çözümü, sosyal ve ekolojist çözümleri de beraberinde getiriyor.

Şüphesiz 30'larda olduğu gibi bugün de kriz mali yanıyla dalga dalga yayılıyor. Şüphesiz 30'lardaki gibi iflas ve mali sorunlar için bir çözüm üretilmek zorunda. Ancak bu çözümün toplumsal yönlerine, daha da özel olarak ekolojik yönlerine ayrılmış bir makale. Genellikle kamuoyunun haleti ruhiyesinin dayattığı bir nevi yeşil badanacılık niyetine, krizin Keynesçi basit bir analizinin üzerine yeşil bir dokunuş eklenir. Bizse, tam aksine, yeşil bir çözümün gerekliliğini krizin ekolojik boyutu içinde temellendirmeye çalışacağız. Bunu yapmak için de krize giren bu modelin doğasını ve krizin ardında yatan mekanizmaları sorgulamalıyız.

Aslına bakacak olursak, “bir toplum kendi yapısının konjonktürüne sahiptir (E. Labrousse [1944]) ve liberal-üretkenliğin kompleks yapısı mevcut krizin karmaşıklığının belirleyici unsurudur. “Liberal bir kapitalist” kriz olarak bu kriz 30'ların Büyük Buhran'ıyla büyük benzerlikler gösterir. “Ekolojik” bir kriz olarak ise “Eski Rejim” krizini ve onun son örneği olan 1848 Avrupa krizini anımsatmaktadır (Braudel F., Labrousse E. [1979]).

Kriz, Otuzlu yıllarda olduğu gibi finansal alanda başlar, ama çok geçmeden toplumsal ve makro-ekonomik kökenlerini ortaya serer: İşçiler fazla yoksul, kârlar yüksektir ve aşırı birikimin (ya da eksik tüketimin) yol açacağı bir kriz kaçınılmazdır. 1930'lar tipi bir krizin çözümü, Henry Ford'un dediği gibi ücretleri artırıp herkese (siyah) bir araba satmaktır. Ve John Maynard Keynes'in dediği gibi para arzını artırmak, kredi ekonomisini kabul etmek ve kamu harcamalarını çoğaltmaktır. Ancak 1840'larda olduğu gibi (ve 1930'ların tam aksine) temel tüketim mallarının aşırı pahalı oluşu nedeniyle Yeryüzü 2007 ve 2008 yıllarında İnsan türüne karşı pek de cömert sayılmazdı. Gıda ve enerji gibi temel ihtiyaç maddelerine dönük talep kapitalist dayanıklı tüketim mallarına dönük talebi geriletmişti. Aslında gezegenimizdeki bu paragözlük en son kapitalist modellerin üretkenliğe dayalı karakterinin doğal sonuçlarından başka bir şey değildir. Bu nedenle, Fordist-Keynesçi bir çözüm bizi doğrudan yeni bir krizin kucağına itecektir: Yeni bir gıda krizi, yeni bir petrol krizi (ve çözüm nükleer santrallerde aranacak olursa yeni Fukuşimalar). Dahası, tüm bunlar iklim krizini de hızlandıracaktır.

Öte yandan, sadece yeşile boyanmış olağan canlanma politikaları izlenip “yeşil teknolojiler”e daha çok kamu desteği verilirken ekonomik krizin kaynağında yatan eşitsizliklerin derinliğinin ve toplumsal reformlara duyulan ihtiyacın göz ardı edilmesi de eşdeğerde bir hata

---

¹ Bu metin iki tebliğin bir sentezidir:

- “Yeşil Bir Düzen Tercihe Şayan Mı?” Uluslar Arası Kalkınma Alanında Krize Karşılık Vermek, 20. Yıllık Konferans, Uluslar Arası Kalkınma Böl. , London School of Economics, 8 Eylül 2011 ;

- Davetli konferans: Küresel Ekonomik Kriz ve Devlet: Mali ve Parasal Politikalar İçin Alternatif Yaklaşımlar, 59. JSPE Yıllık Konferansı, Rikkyo Univ, Tokyo, 17 Eylül 2011.

olur. Krizin mali, toplumsal ve ekolojik yönleri öylesine iç içedir ki hiçbir kısmî çözüm etkili olamaz. Bize küresel düzeyde hem ekolojik hem de toplumsal bir *Yeşil Düzen* gerek.

Bu makale şöyle bir yapı üzerine kuruludur: Öncelikle kapitalist kalkınmanın en son modelinin bileşenlerini özetleyeceğiz. İkinci olarak, 2007’den günümüze dek kriz içerisindeki iç içe geçmiş kriz faktörlerini inceleyeceğiz. Üçüncü olarak, bilhassa “Yeşil” bir düzenin ayrıntılı planlarını daha kapsamlı biçimde geliştireceğiz. Sonra böyle bir düzeni kurmanın zorluklarına döneceğiz. Ve son olarak da bazı politik önerilerde bulunacağız.

I- Liberal-Üretkenliğe dayalı kapitalist kalkınma modeli: bir Düzenleme Yaklaşımı

Düzenleme Yaklaşımı’na² göre kapitalist bir kalkınma modeli, toplumsal ilişkilerde yol açacağı çelişkilere rağmen bir süreliğine görece istikrarlı bir kapitalist birikime izin verir. Bu şöyle tarif edilebilir:

- *bir teknolojik paradigma*: ücretli işin düzenlenme biçimi;
- *bir birikim rejimi*: kapitalist arzın sorunsuz gerçekleşmesine (satışa) olanak veren istikrarlı bir etkin toplumsal talep yapısı ve kârların yeni yatırımlara aktarılması;
- *bir düzenleme usulü*: oyuncuların rejime uygun hareket etmesini sağlayan bir kurumlar ve yöntemler seti;
- *bir uluslararası yapılanma*: farklı modeller izleyerek dünya pazarında mal ve sermaye alışverişi yapan farklı ulusal sosyo-ekonomik oluşumlar arasında uyumluluk.

Bu metodoloji İkinci Dünya Savaşı sonrası merkezî model olan Fordizm ve 1975-80 yılları arasında bu modelde yaşanan kriz üzerine yapılan çalışmalarda “Düzenleme Yaklaşımı” tarafından geliştirildi. Yeni rekabet modellerinin erken teşhisine ve Liberal-Üretkenliğin (LÜ) “kazandığı” analizine olanak sağlıyordu.³

A. Baskıcı Taylorizm

Fordizmin krizinin temel öğelerinden biri, teknolojik paradigması olan Taylorculuk’un (yani işgücünün anlaşılması ve uygulanmasına dair keskin ayırım ve tasarımcılardan operatörlere kadar iş tanımları) sunduğu üretkenlik artışının tükenmesiydi. LÜ modelinde Taylorculuk üçüncül işlere dek yayılmış ve “sonuçlara” odaklı baskıyla (yalın yönetim, sonra “stres” yönetimi ve hatta “iflas” yönetimi) şiddetlenmiştir. “İş tanımları”ndan “baskı”ya böylesi bir geçiş stres, intihar vakaları, mesleki hastalıklar ve benzerlerinde keskin bir artışı da beraberinde getirmiştir. Bu hem eski sanayi ülkelerinde, hem de yükselen endüstriyel güçlerde görülmüştür.

80’lerde yüksek beceri ve “işçilerin anlaşmalı katılımı”na (ya da Toyota örneğine bakılırsa “Ohnizme”) dayalı bir alternatifi de mümkün görüldüğünü unutmamak gerek. *The Second Industrial Divide* (Piore ve Sabel [1984]) kitabında bolca övülen bu alternatif bazı ülkelerde ya da bölgelerde (İskandinavya’da veya Japonya ve Almanya’nın bazı bölgelerinde) üstünlüğünü dayattı. Ne var ki pek çok işkolu için “baskıcı Taylorizm + sosyal hakların budanması” formülü, “anlaşmalı katılım + insanca işler”den daha rekabetçi nitelikte olduğu için bunlar dünya çapında yaygınlaşamadı (Lipietz [1991]).

B. Damlama rejimi ve kredi ekonomisi.

Fordizmde toplumsal talebin sürükleyicisi, üretkenlikle birlikte ücretlerin de artışına dayanan popüler talep olmuştur. LÜ modelinde verimlilik artışı ve dünya çapında düşük ücretler

² Bu yaklaşım (örneğin) Boyer [2004], Jessop [2001] ya da Lipietz’in [1985] çalışmalarında ortaya konmuştur...

³ Daha erken bir analiz için: Bluestone ve Harrison [1988]. Klasik bir düzenlemeci bakış açısı için: Lipietz [1996].

arasındaki büyük uçurum giderek artan kâr payına dönüştü⁴. Kârlar kısmen hak sahiplerine dağıtılıyor, eğlencelik mal ve hizmet üreten işçilere damlatılıyor, kısmen de yatırım için harcanıyordu. Fordizmde kapitalistler geçimlerini işçilerin harcamaları üzerinden sağlarken LÜ rejiminde işçiler zenginlerin harcamaları sayesinde hayatlarını sürdürür oldu. Ancak yine de canlandırıcı yatırımlara dönük bir toplumsal talep sağlamaya yetecek kadar damlama gerçekleşmediğinden kredilerin borcunu ödeyemeyen tüketicilere dağıtılması gerekiyordu. Bu durumda LÜ rejimi en az Fordizm kadar “tüketimci” ve “üretkenci” görünmekle beraber büyüme istikrarının temel koşulu (planlama ya da düzenlemeden ziyade) büyüme beklentileriydi!

C. Neo-liberalizm

İyi düzenlenmiş Fordizmin aksine LÜ rejiminde kamusal ve sözleşmeli düzenlemeler yavaş yavaş yok olmuştur. İkinci Dünya Savaşı öncesinin tipik *bırakınız yapsınlar* mantığında olduğu gibi piyasaların kendi kendini düzenleme gücüne olan inanç galip geldi. Ve tıpkı bu klasik “liberal” dönemde olduğu gibi iktisadi dalgalanmalar da geri geldi. Ancak neo-liberalizm Fordist-Keynesçi düzenleme biçiminin tüm nimetlerini de unutmuş değildi. Kamu harcamaları olduğu gibi (ancak vergiler düşürüldüğü için krediler yoluyla) aynen devam etmekle kalmadı. Aynı zamanda kredi yaratılarak özel tüketiciler de bu muazzam bir para hacminden istifade ettiler. Aslında kredinin kendisi bankaların yarattığı özel bir para biçimine dönüştü ve özel bankalar kamu borcunda (alım-satım marjında) bile özel bir senyoraj hakkına el koyabilir oldu. Tüm bunların sonucu olarak toplumsal artı değer giderek artan bir kısmı, hem de sadece GSYH içindeki ücret payı değil, girişimcilerin kâr payı da bir kesintiyle özel bankalar tarafından gasp edilmeye başlandı.

D. Çinamerika

Fordizmden LÜ’ye geçiş (80’lerin başı) kısa bir süre sonra iki önemli küresel ekonomik değişimle karşılaştı: Üçüncü Dünya’da “yeni sanayileşme”nin genelleşmesi (ki bu 70’lerde Yeni Sanayileşen Ülkeler’de başlamıştı) ve 90’larda Sovyet imparatorluğunun ve modelinin çöküşü. Sonuç rekabet, üretim ve güçler hiyerarşisinin bütünüyle yeniden yapılanması oldu.

Almanya ve Japonya “anlaşmalı katılım”ın bazı biçimlerini teknolojik bir paradigma olarak hiç değilse bazı alanlarda benimsemeyi başararak ABD’den daha rekabetçi oldu.

ABD, İngiltere ve Fransa pek vasıflı olmayan sanayilerin ya da üretim işlerinin Yeni Sanayileşen Ülkelere (YSÜ) kaymasını bir LÜ’ye geçiş formu olarak kabul etti. Böylece dış ticaret dengeleri yapısal olarak negatif hale geldi.

Sovyet imparatorluğunun çöküşü Çin ve Hindistan’ın bir sefalet deryası içinde bir nevi “Periferik Fordizm”e geçişini hızlandırdı. Rusya onları takip etmeyerek kendi rolünü enerji ihraç eden bir ülke olmakla sınırlı tuttu.

Asya’da YSÜ’lerin çoğu ihracat sanayilerini dış borç düzeylerine göre biçimlendirmişken borç içinde yüzen Latin Amerika ülkeleri ciddi “uyum planları”ndan çok çekmek zorunda kaldı. Ancak 21. yüzyılın başlarında Kore ve Tekila krizlerinden sonra YSÜ’lerin çoğu

---

⁴ Pek çok eski sanayi ülkesinde ortalama ücretler yavaş yavaş da olsa artıyordu ve yeni sanayileşen ülkelerdeyse hızla (ama çok düşük bir düzeyden başlayarak) artıyordu. Ancak küresel üretimde ikinci birinciye göre çok daha fazla ağırlık kazanmıştı. Yani LÜ Modeli bütünüyle 1928’e doğru bir “Büyük Gerileme” olarak okunabilir. Ampirik kanıtlar ve politik sonuçları için bkz. Reich, R.B., “The limping Middle Class”, New York Times, 3 Eylül 2011. ABD’deki Kâr/Ücret uçurumu son derece çarpıcıdır bkz. Reich [2011] :

<http://www.nytimes.com/imagepages/2011/09/04/opinion/04reich-graphic.html?ref=sunday> ve

<http://www.nytimes.com/2011/09/04/opinion/sunday/jobs-will-follow-a-strengthening-of-the-middle-class.html?>

Diğer OECD ülkelerinde bu uçurum bu kadar büyümediyse de geri kalan her yer için aynı durum geçerliydi [Hein, 2011].

borçlarını ödedi ve muazzam ticari artık biriktirmeye başladılar. Bu “Gelişmekte Olan Ülkeler” eski lider ülkelere borç bile vermeye başladı.

ABD’de ana aktörlerin (ücretlerdeki durgunluk nedeniyle ailelerin ve vergi kesintilerinin olumlu etkilerine inanan Reagan ekonomisi yüzünden ülke yönetiminin) ve ulusal dış ticaret dengesinin mali açık içerisinde oluşu da bu durumu mümkün kıldı. Ancak Merkez Bankası’nın çok düşük faiz oranları “borç ekonomisi” ve daha sonrasında “kumarhane ekonomisi”nin gelişimine olanak verdi.

Batı’da (özellikle ABD’de) borç ekonomisine izin verilmesinin nedeni Gelişmekte Olan Ülkelerin (özellikle Çin’in) mali rezerv aracı olarak dolar dışında bir alternatifleri olmayıştı. Buna karşılık, bu dolar rezervlerini satmanın imkânsızlığı Çin parasının dolar karşısında aşırı düşük seviyelerde kalmasını sağlayarak rekabet ortamını teşvik ederken Amerikalı aktörlerin de onların emeğini düşük fiyatlarla ve kredi karşılığında satın almasını sağlıyordu. Bu “terör dengesi” LÜ rejimindeki dünya yapılanmasının temelini oluşturdu ve “Çinamerika” olarak adlandırıldı.

II- Liberal-Üretkenliğin Krizi.

LÜ modelinin parçalanışına dair içsel pek çok açıklama getirilebilirdi, zira bu modelin (Ricardo ve Marx da dâhil olmak üzere) 19. yüzyıl klasik ekonomistleri tarafından tespit edilmiş bir dizi kapitalist çelişkinin üzerine inşa edildiği gün gibi ortadaydı. “Mucizevî” olan, LÜ modeli Karl Polanyi’nin [1944] eleştirdiği “Kükreyen Yirmiler” modeline tıpatıp benzediği halde, “kendi kendini düzenleyen piyasalar” a duyulan batıl inancın inanılmaz bir biçimde başarılı olmasıydı!

Gerçekten de 2008’de Lehman Brothers’ın iflasından sonra 1929 krizine dair standart açıklamalar ön plana çıktı. Tabii ki büyük bir kriz daima çok-katmanlı olduğu için tüm bunlar da gerçeğin bir yönüne ışık tutmaktaydı. Ancak mevcut kriz söz konusu olduğunda 20. yüzyılın diğer krizlerinin hiçbirinde göze çarpmayan yeni bir nitelik öne çıkmaktadır: ekolojik bir krizin gelişmesi. Bu bütünüyle “yeni” bir şey değil, 1848’e dek ortaya çıkan tüm büyük krizlerin ortak özelliklerinden biridir. Ancak ileri kapitalizm için yeni bir olgudur. Öyle yenidir ki, 1848 sonrası krizlere dair analizlerinde Marx da Keynes de, Düzenlemeci yaklaşım da Anaakım da bunu görmezden gelebilirdi.

A. Minsky ve Keynes’in Arasında: anaakım yaklaşımlar

Bir “borç ekonomisi modeli” olarak LÜ en aşikâr günahının içine gömülmeye mahkûmdu: bir dizi iflası takip eden bir borç krizi ve ardından da kredi daralması. Amerikan toplumunun daha zayıf aktörleri, yoksul işçiler ve alt orta sınıf “yüksek risk faizli”(subprime) kredilerle ev almaya teşvik edildiğinde olan tam da buydu. Borçlarını ödeyemeyecekleri ortaya çıktığında tüm bankacılık sistemi likiditesini yitirdi ve “ahlaki çöküntü”yü atlatmaya yönelik talihsiz bir girişimden (Lehman Brothers’ı kurtarmayı reddettikten) sonra Amerika tüm finans dünyasını kurtarmak zorunda kaldı.

En yaygın olan kanı şöyleydi: Piyasa iyi işliyor, ama piyasanın içindeki bazı aktörler kimi işaretleri görmezden gelebilecek kadar aptal. 1929 krizine dair yaygın kanı da buydu, mevcut krize dair yaygın kanı da aynen budur: “Hadi devam, aynı tas aynı hamam, ama bu sefer adımlarınıza dikkat edin.”

Daha derin bir bakış açısına sahip olanlar hemen şunu ekler: “İşler iyi giderken canlandırıcı, kendi kendini şişiren bir mali balon oluşur, ta ki kredilerin aşırılığı mal varlıklarının değerinde bir enflasyona yol açarak iflasa sürükleyene ve aşırı ihtiyat bir kredi çöküşüne yol açana dek. Bizim ilan ettiğimiz şey de bu zaten.” Teknik olarak Minsky döngüsü içindeki bir kriz de

diyebiliriz⁵. Bu durumda çözüm şu şekilde olmalıdır: Önce merkez bankasını en son borç veren merci olarak kullanıp bazı borçları yeniden yapılandırarak ya da iptal ederek yeni bir başlangıç yapın, sonra da (finans sektörü şimdiye kadar olduğundan çok daha fazla uluslararası bir niteliğe büründüğünden uluslararası düzeyde örgütlenmiş) daha sıkı denetimlere, daha ihtiyatlı kurallara ve güçlü bir denetime başvurun. Yani bir “Süper Glass-Steagal Kanunu”.

Analiz de, çözüm de doğru. Ancak bir hayli eksik. Zira, neden borç verenler bu kadar açgözlüydü? Neden borç alanlar bunca borç batağında? Çünkü borç verenler (özellikle emeklilik fonları) hak kazanmış müşterileri (emekli işçiler ve kiracılar) için para bulmak zorundaydı ve borç alanlar da çok fakirdi. Borç ekonomisinde problemin kaynağı finans değil (brüt ya da vergi sonrası) gelirlerin kötü dağılımıdır. Eğer LÜ modeli yetersiz birincil efektif talebe rağmen işleyebildiyse, bunun nedeni yoksul tüketicilerin denkleştirici krediler alabilmiş olmasıdır. Ancak tamamı değil, güneydeki kalkınmakta olan ülkelerin fakir üreticileri değil, yalnızca dünyanın kuzeybatısında yaşayan yoksul işçiler ve orta sınıflar. Yani ihtiyacımız olan şey Yeni bir Düzen, ama Çinli ve Hintli işçi sınıflarını da içeren dünya çapında bir düzen. Dünya çapında bir “Süper Wagner Kanunu” veya belki de Süper Tennessee Vadisi İdaresi, bir Süper Marshall Planı: ücretleri arttır, halkın borçlarını sil.

Şüphesiz bu da doğru. Ve şüphesiz muazzam ücret-verimlilik uçurumu ve elde var Büyük Hükümeti ve dışsal bir mali kısıta maruz kalmaması sayesinde sınırsız bir iç talep potansiyeli rezervine sahip olan Çin bu “Süper Keynesçi politika karışımı”ni başarıyla harekete geçirebilir. Yine de... Küresel bir Yeni Düzen, herkes için Amerikan Hayat Tarzı, ekolojik olarak sürdürülebilir olabilir mi? Şüphesiz hayır. Ve tuhaf olan şey “rejim” konseptinin ayrılmaz bir parçası olarak “sürdürülebilirlik” konsepti, iktisat bilimi içerisinde ancak Tarih’in şu anında ortaya çıkıyor!

B. Liberal-Üretkenlik Modelinde sürdürülebilirlik sınırının ortaya çıkışı

1972’de Stockholm’deki BM Konferansı ve Meadow vd. tarafından Roma Kulübü için hazırlanan meşhur *Büyümenin Sınırları* modelinin yayımlanmasıyla beraber sürdürülebilirlik kısıtı elitlerin dikkatine sunulmuş oldu. Fakat o sıralarda uyarılar halen bir kesinlik taşıyamıyordu ve daha ziyade ekolojik sorunların “kökenine” odaklanıyordu: kaynakların kıtlığı. Petrol Krizi (1973) Fordist modelin petrol kaynaklarına olan bağımlılığını ortaya koydu, ancak bu kaynak sadece jeo-stratejik nedenlerle sınırlı görünüyordu. Enerji ve birincil mallar için klasik savaşlardan başka bir şey mevzu bahis değildi: kaynağın kontrolünü ele geçirirsen sorun çözülür. Her ne kadar katkısı tartışılmaz olsa da, yetmişlerin sonundaki Fordist modelin krizinin Petrol Krizi’nden kaynaklandığına inanan az sayıda kişi halen vardır.

Başlangıçta LÜ Modeli herhangi bir ekolojik kısıtı umursamıyordu, anaakım iktisat da öyle, Düzenlemeci yaklaşım da, Radikal iktisatçılar da. Tam tersine 1985-1986 yıllarında aksi yönde bir petrol şoku sınırsız gibi görünen bir petrol kaynağı algısını ortaya çıkardı. Aslında herkes kaynakların sınırlı olduğunu biliyordu, ancak bu sınırların politik ufku ya da iş ufuklarının çok ötesinde olduğuna inanıyordu. Aslında 1986’daki karşı-kriz bugün LÜ Modeli’nin mutlak zaferini garanti altına almak, OPEC’in iktidarına son vermek ve petrol ihraç eden Sovyet ekonomisini zayıflatmak için Başkan Reagan, CIA ve Suudi Arabistan tarafından tezgâhlanan bir oyun olarak yorumlanıyor. Her halükârda böyle bir planın zikredilmesi bile LÜ modelinin ilk yıllarında dünya piyasasını petrole boğmanın pek de büyük bir sorun olmadığını kanıtıyor!

---

⁵ Bkz. Minsky [1982]. Minsky’nin 2008’de “doğrulanışı” için örneğin bkz. “Kredi Krizi: İnkâr, yanılğı ve işlerin gidişini gören “ölü” Amerikalı ekonomist, Michael Hennigan, http://www.finfacts.ie/irishfinanceneews/article_1014734.shtml.

Ne var ki asit yağmurları, ozon tabakasındaki inceleme ve 1992’de Rio’da gerçekleştirilen Yeryüzü Zirvesi (UNCED) ile işin rengi değişti. Burada pek çok ekolojik sorun gerçek manasıyla ele alındı: yalnızca “kaynak tarafı” değil, “atık tarafı” da konuşuldu. Sadece doğal kaynaklar yetersiz değildi, aynı zamanda atık üretimi (bilhassa karbondioksit ve nükleer atıklar) gezegen üzerinde makul bir hayatın ve hatta kapitalist üretim biçiminin sürdürülebilirliği karşısında ciddi bir tehdit oluşturuyordu.

“Emek ve sermayenin verimliliğinin” yanı sıra kalkınma teorisi içerisinde de yeni konseptler gelişti, örneğin: “GSYIH cinsinden enerji ya da karbon içeriği” gibi. Ve emek/sermaye çelişkisinin yanı sıra kapitalizmin ikinci bir çelişkisi daha ortaya konmuş oldu (O’Connor [1997]): Doğa/sermaye. Ve yeni bir Kaldor-Verdoon denkleminde, kalkınmayla beraber otomatikman enerji etkinliğinin artırılarak sorunun çözülmesinden, medet umulamazdı. Tam aksine olan biten Malthus ve Ricardo kriz kuramının intikamı gibi görünüyordu: Doğal kaynakların ve atık sorununun giderek artan maliyetine bağlı olarak kapitalist çiftçiler için kârlılığın azalması. Artan arazi kiralalarına dayalı Ricardo kuramıyla mevcut durumun farkı ekolojik ayak izimizdeki artışın Sermaye için masrafsız gerçekleşmiş olmasıdır. Atmosfer gibi evrensel ortak malların bir sahibi olmadığı ve nükleer hasarların maliyetine dair belirsizlik⁶ Devletler tarafından bütünüyle örtbas edildiği için tüm bunlar Sermayeye hiçbir maliyet getirmedi, şimdiye dek...

Bir kez açığa çıktıktan sonra yatırımlara dâhil edilen teknik ilerlemelerin bu maliyetleri azaltması mümkün olabilir mi? Düzenlemeci yaklaşım için yeni bir çalışma sahası: Ekolojik olarak sürdürülebilir bir birikim rejimi nasıl olabilir, böyle bir model için düzenleme biçimi nasıl olmalıdır, enerji verimliliğini (ve CO2 salımını) yüksek düzeyde, en azından GSYH büyüme oranından daha fazla artıracak bir teknoloji paradigması mevcut mudur?

Aslında tartışmanın pek çok tarafı vardı. Mühendis ve tasarımcılar doğrudan verimlilik sorunlarını hedef alıyor, ekolojik iktisatçılar (eko-vergilerden, alınıp satılabilen kirletme kotalarına dek) çeşitli düzenleme biçimleri oluşturuyor, aktivistlerse ne üretilen ne de tüketilen enerjinin en güvenilir enerji olduğunda ısrar ediyordu. Fakat bunların çok azı küresel “alternatif model” sorununu ciddiye aldı. Telaşa mahal yoktu: Dünyanın seçkinleri Rio uyarılarını bir çırpıda unutuvermişti ve neo-liberal model gittikçe daha çok “Liberal Üretken” model biçiminde ortaya çıkıyordu.

Yine de Avrupa’daki ciddi fırtınalar Sigorta sektörünü endişelendirmeye başladı bile. İklim değişikliği sadece “gelecek kuşaklara” yönelik bir tehdit olmaktan çıkıp, bu meslek grubu için acil bir sorun haline geldi. Avrupalı seçkinlerin Berlin ve Kyoto konferanslarında iklim değişikliği karşısındaki başarıları buna dayanır. Maalesef liberalizm de almış başını gidiyordu. Kalkınma modelinde bir değişim dünya çapında muazzam bir politik katılımı gerektirse de, serbest ticaret dogmasını da beraberinde getiren Dünya Ticaret Örgütü’nün kuruluşu bu yolda devam edecek politik güçlerin kapasitesini bir kez daha düşürdü. Johannesburg UNCED (2002) toplantısı serbest ticaret dogması ve ekolojist beyanların yenişemediği bir beraberlik sonucuyla kapandı. Ekolojik dünya krizinin önü alabildiğine açılmıştı.

C. Ekolojik krizlerin patlak verışı.

2007 yılı itibariyle gelişmekte olan ülkelerin hızlı büyümesi petrol üretim kapasitesi

---

⁶ İlk yıllarda nükleer santrallerde büyük kazaların gerçekleşme olasılığı tam kestirilemese de oldukça düşük olarak kabul ediliyordu. Bugün bu belirsizliğin ölçülebilir bir riske dönüştüğünü kabul edebiliriz. Son 14 yılda reaktör çekirdeği tahribatı 5 kez yaşandı ve bunların 4’ünde açık havaya radyoaktivite salımı gerçekleşti: Sovyetler Birliği ve Japonya’da. Ulus devletlerin, hatta süper güçlü dünya iktidarlarının bile böyle kazaların önüne geçebileceğinin hiçbir garantisi yoktur...

sınırlarıyla karşı karşıya geldi. 2002'den beri artışta olan petrol fiyatları eşi benzeri görülmemiş bir biçimde tavan yaptı. Burada üretimin mutlak sınırına (Hubber'ın petrol doruk noktasına) ulaşıp ulaşılmadığını tartışmıyoruz: her halükârda, üretimin sürdürülüp sürdürülemeyeceği ihtimalleri bir yana, talepte açıkça yapısal bir doruk noktasına ulaşılmıştı. Kaynak ve atık sorunları “iklim-enerji krizi” şeklinde birleşti.

Ardından enerji krizi de bir “enerji üretimi riskleri üçgeninin” içine sıkışıp kaldı. Üçgenin fosil yakıtlar köşesinde GES ve tükenme problemleri vardı. Nükleer enerjiyi referans alan ikinci köşede kaza, atık riskleriyle askeri ve terörist artış riski yer alıyordu. Biyo-kütleyi⁷ referans alan üçüncü köşede yarı arazi kullanımı konusunda çıkacak anlaşmazlıkların beraberinde getirdiği riskler yer alıyordu.

Dahası çok geçmeden iklim-enerji sorunlarının yanına gıda sorunu da katıldı. Bu aynı zamanda kalkınmakta olan ülkelerdeki talep değişiminin de sonucuydu. Bir ülkede orta sınıfın gelişmesi daha et ağırlıklı bir beslenme modelinin benimsenmesi anlamına gelir. Ve et üretimi için geleneksel bitkisel proteinlerin üretimine oranla 10 kat daha fazla alan gerekir. Bu nedenle Çin ve Hindistan gibi büyük Yeni Sanayileşen Ülkelerin sıçrayışları arazi kullanımı üzerindeki baskıları büyük ölçüde arttırdı. Aynı zamanda iklim değişikliğinin ilk etkileri de kendini gösteriyordu. Doğrudan: yıllarca süren kuraklık dünyanın önde gelen tahıl ambarlarından biri olan Avustralya'dan tahıl arzını kesti. Ve dolaylı olarak da üretkenlik taraftarlarının enerji-iklim krizine getirdiği çözümün ta kendisi olan biyo-yakıtlar gıda sorununu daha da arttırdı. Bu bağıntı arazi kullanım hakkında önceliğin kimde olduğuna dair ikilemde “YYYO” olarak bilinir: Yemek, Yem (sığırlar için), Yakıt (motorlar için) ya da Orman (yani biyo-çeşitlilik ve karbonu emecek rezerv olarak).

YYYO bağıntısının makroekonomik sonucu gıda fiyatlarında sıçrama olarak ortaya çıktı. Az Gelişmiş Ülkelerde Dünya Bankası ve IMF eliyle yerel gıda ürünlerinden vazgeçilmesiyle yaşanan trajedi: Üçüncü Dünya açlık isyanlarıyla sallandı. Ve Kuzey'de de hayat pahalılığında artış oldu. Sonuç olarak Amerika'daki “yüksek riskli faizli kredilerle” boçlandırılmış fakirler bir seçim yapmak zorundaydı: ya yemek parasını, ya benzin parasını ya da ev parasını ödeyeceklerdi. Ve ipotekli evlerini bankalara bırakarak ev piyasasını derin bir buhrana sürüklediler ve bankaları batırdılar! Kapitalizmin tarihinde 1848'den beri ilk kez kötü bir hasat, *Eski Rejime* özgü bir krizi tetikledi. Fakat bu kez kötü hasat hiç yoktan ortaya çıkmamıştı; önceki on yıllarda geliştirilen agro-kapitalist modelin liberal reformlarından ve sanayi ile kentleşmedeki kapitalist kalkınma modelinin bizzat kendisinden kaynaklanıyordu.

D. Mevcut durumumuz (2011 yazı)

İki yıl üst üste bankacılık sistemini kurtardıktan ve hükümet bütçelerinden yapılan harcamalardan sonra eski kapitalist ülkelerde zayıf da olsa bir toparlanma görülürken kalkınmakta olan ülkeler hararetle büyümelerini⁸ sürdürüyordu, ancak aynı “derin” sorunlar 2010'da yeniden ortaya çıktı. 2006-2008 yıllarıyla 2010 yılı arasındaki tek fark borcun özel şirketlerin borcu olmaktan çıkıp kamu borcu haline gelmesiydi. Bankalar hiç vakit yitirmeden kendilerini kurtaran eli ısırmağa başladı. “Yunanistan krizi” (2010'un başları) “likidite krizi”nin sona erdiğini artık “borcu ödeyebilme sorunu”nun baş göstermekte olduğunu ortaya koyuyordu. Mali düzenleme konusunda da, gelirlerin yeniden dağılımı sorunu konusunda da

⁷ Odun insanlık için ilk enerji kaynağı oldu ve hâlâ da öyle ve ağaç kesimi ekosisteme yönelik başlıca tehdit olmayı sürdürüyor. Bugün tarımsal yakıtlar geçimlik ekinlerin başlıca rakibi olarak yayılmakta.

⁸ Aynı şey Otuzlarda Latin Amerika'da gerçekleşti. Aslında, kalkınmakta olan ülkeler kendi iç pazarları ve ithal ikameci politikalarıyla dünya çapındaki “eksik tüketim” kaynaklı bir ekonomik krizle karşı karşıya kalabilir. Ancak Brezilya ve (Vargas'taki ve Peron zamanlarındaki) Arjantin'in aksine Çin ve Hindistan çok geçmeden ekolojik açıdan “büyümenin sınırları”na varacak.

hiçbir şey yapılmamıştı: Yoksullar, işsizler ve emekli işçiler daha da yoksullaşırken, zenginler maddi bir temele dayanmayan varlıklarının bir kısmını yitirmiş olsalar da, kriz öncesi gelir düzeylerine yeniden kavuşmuşlardı. Dolayısıyla ekolojik krizin sürekliliği de Kopenhag'taki İklim Konferansı'yla (Aralık 2009) daha da içinden çıkılmaz bir hal aldı.

Nedenler de aynı sonuçlar da. 2010 yazında ikinci ve üçüncü en büyük tahıl ambarı ülkeler (Ukrayna ve Rusya) eşi benzeri görülmemiş bir kuraklık ve sıcak hava dalgası sonucu duman oldu gitti. Ve daha şimdiden (Mozambik'te) yeni bir açlık isyanı dalgası başladı bile. Bu kez, tıpkı 1848'deki gibi, gıda fiyatları üzerindeki gerilimler daha da enteresan sonuçları tetikliyor: Arap demokratik devrimleri. Ancak tüm model değişmeden ve özellikle de iklim-enerji bağıntısında güçlü bir değişim yaşanmadan bu büyük krizden çıkmak mümkün değil. IPCC ve Stern raporları harekete geçebileceğimiz sınırlı zaman dilimini ortaya koyuyor. 2010 ile 2020 arası. Çiftçilerin ve aktivistlerin direnişi biyo-yakıtın kapsamını daraltırken, Fukushima'da yaşanan kaza da (Kuzey Kore ve İran'da nükleer enerjinin sivil kullanımla sınırlandırılmasının imkânsızlığı da dâhil) sorunların giderek artan nükleer risklerle çözümüne yönelik eğilimi azaltıyor.

Ne yazık ki krizin ilk yıllarında “üst tabakalar” (mali kriz) daha derin meselelerle meşgul olmaya olanak vermedi. Bir kez özel sektörden kamu sektörüne taşındıktan sonra, likidite krizinin ardından ödeme krizi baş gösterdi, Devlet borçları “sorun” olarak ortaya çıktı. Sadece Yunanistan'da da değil, tüm sınır Avrupa'da (Doğu Avrupa, Portekiz, İrlanda) ve daha sonra da “zayıf” Avrupa merkezî ekonomilerinde (İspanya, İtalya, İngiltere ve çok geçmeden Fransa). Ancak en kötüsü 2011 yazında Amerikan hazinesinin kredi notu AAA'dan AA'ya indirildiğinde yaşanacaktı.

Dünya derecelendirme kurumları oligopolünün borçlanma güvenilirliğine dair açıkladıkları notların kalitesi muhtemelen düşüktür. Yüksek faizli kredilerin geri ödenemeyeceğini fark edemediler ve 2011'de Fransa'ya ABD'den daha iyi bir kredi notu verdiler. Ancak bu not düşürme yalnızca Liberal-üretkenlik temelli rejimin sonuna değil, 1950'lerden bugüne iki kalkınma modelini de kuşatan dünya para rejiminin de sonuna işaret etmektedir: Altın Kambiyo Standardının, doların altının yerini tutabileceği fikrinin. Yani bir kez bir değer (herhangi bir servet) dolara çevrildi mi, gerçek bir değer olarak kabul görür. Böylelikle Amerikan Hazinesi ve aslında tüm Amerikan ekonomisi Amerikan mali sistemi tarafından yaratılan bir para birimiyle borçlarını ödeyebiliyordu: ABD Merkez Bankası'nın tek yapması gereken Amerikan ekonomisinin borç senetlerini evrensel olarak kabul gören bir para birimine çevirmektir. Fakat Amerikan Hazine Bonoları da artık riskli hale geldiyse, “gerçek para” nerede bulunacak? Ve daha da önemlisi, eğer ikincil dereceden bir borç sahibi (örneğin Yunanistan) yükümlülüğünü yerine getiremezse alacaklıları (örneğin Fransız ve Alman bankaları) ne yapacak?

Aslında LÜ modelinin tüm Borç ekonomisi bir anlaşma üzerine temelleniyordu: bazı borçlar risksizdir. Bu varlıklara dayanarak, taşra bankaları önceden kabul edilmiş sağduyu kuralları (Cooke rasyosu ve uzantıları: Basel I, II ve III) çerçevesinde yeni krediler açabiliyordu. Eğer finans sektörü saygın borçluların bazı borçlarını öngörüldüğü gibi ödeyemeyeceğini fark ettiğinde kredi kapasitesi (yani “Yeni Para”) düşerse Yeni Model nasıl finanse edilecektir?

2010-2011 yılları arasında iktisatçılar ve politikacılar arasında bir tartışma alevlendi, ancak başlangıçta (Keynesgil iktisatçıların ve hatta IMF'nin uyarılarına rağmen) ortak görüş “Önce borçlar ödensin” şeklindeydi. Pek çok ülkede bütçe açığının azaltıldığı deklare edildiye de genel eğilim bunu vergileri arttırmaktan ziyade harcamaları kısarak yapma yönündeydi. Sonuç olarak 2009'un genişlemeci bütçe politikalarından kaynaklanan cılız toparlanma da 2011 yazında söndü ve faaliyetlerin ve vergi gelirlerinin azalmasına ve kamu açığında artışa neden oldu. Otuzlardaki Hoover'ın politikalarına oldukça benzer bir daralmacı mantık.

Bu dönemin en büyük başarısı borçların bir nevi karşılıklılık kazanması anlamına gelen 2013'te yürürlüğe girecek Avrupa İstikrar Mekanizması oldu. Bu, tüm Avrupa'nın garantörlüğünde dünya piyasalarından alınan borcu en çok borç içinde olan ülkelere ödünç verecek bir tür Avrupa içi IMF'dir. Ancak bir sonraki adım (Avrupa Merkez Bankası'nın borç piyasası üzerindeki etkisiyle borçların para basarak ödenmesi) "ortodoksi" (esasen Almanlar ve diğerleri) ile Avrupa Merkez Bankası yönetimindeki daha Keynesgil yöneticiler arasında bir gerilime neden oluyor. Ve bu mekanizma tüm borçların kriz içerisindeki bir kalkınma modeli eliyle ödenmesi gerektiği dogmasını savunuyor. Bir model yok olup giderken ona bağlı borçlar da iptal edilmek zorundadır. Her halükârda ya iflas ya enflasyon ya da sistemli bir yeniden yapılandırma sonucunda alacaklıyı batırmadan borçlunun kurtulmasını sağlayarak ve yeni bir model için "Yeni Para" arz edecek şekilde bu borçlar iptal edilecektir. 80-90'larda Latin Amerika'da olan buydu (Brady Planı) ve mevcut kriz için de böyle bir yolun keşfedilmesi gerekiyor.

III. Yeşil Düzen için Bir Taslak.

Üç yıl kaybedildi, hem de kesinlikle gecikilemeyecek bir durum söz konusuysen. Çok katmanlı krizde bazı katmanlar bekleyebilir: Reformu her alanda birden gerçekleştirmek daha iyidir elbette, ama çöküş gerçekleşene dek bir sonraki yıl da en az bu yıl kadar iyidir. Ancak ekoloji konusunda atılacak adımlarda 2010'da yapılacak bir şeyin 2020'de yapılması çok farklı sonuçlar doğurur. Şu anki sorun, tüm sorunların acil olması.

A. Mali düzenleme: Gerekli ama yeterli değil

En acil sorunun borçların ödenememesi olduğu şeklinde bir itiraz gelebilir. Doğrudur. Ancak belirttiğimiz gibi borçların ödenememesinin ardında yatan sorun "yeni" para sorunudur. İflaslar ya da borçların iptali ya da yeniden yapılandırılması yetersiz kalır, Yeşil Düzen için yeni krediler oluşturmak gerekir. Öyleyse önce oluşturmamız gereken modele bir bakalım, sonra bunu nasıl finanse edeceğimiz sorusuna geri döneriz.

Pek çok tartışma LÜ Modelini düzenleyen biçim üzerine odaklanacaktır: finans endüstrisinin düzenlenmesi. Avrupa'nın "İstikrar Paketi"ni mi güçlendirmeli, yoksa tam aksine ihtiyari bütçe politikalarına yönelik geliştirilmiş 2005'in "gevşeklik" politikalarını mı? Avrupa Merkez Bankası her türlü kamu açığını finanse etmeli mi? ABD, AB ve BIRD'te (Basel III) benimsenen sağduyu kurallarına dayalı reformlar ve mali sistemin denetimi yeterli mi? İhmalkâr bir aktörün "batmayacak kadar büyük" olduğunu varsayabilir miyiz? Bunlar önemli sorular. Fakat yalnızca bunlara odaklanmak krizi bir Minsky krizine indirgemek anlamına gelir.

Evet, süper bir Glass-Steagall Kanunu'na, yani mevduat bankaları (paranın yönetimi) ve yatırım bankaları arasında açık bir ayrıma ihtiyacımız var. Evet, Avrupa çapında bir bütçe ve para politikası karışımına ve de Avrupa bütçe dayanışması için bir ön şart olarak ulusal bütçe hatalarının son derece sıkı bir biçimde denetlenmesine ihtiyacımız var. Evet, "vergi cennetleri"ni yasaklamamız gerek. Ancak tüm bunlar yeterli değil.

B. Yeni bir üretkenlik paylaşımı

Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla'nın (efektif talebi büyütme üzere) paylaşımı üzerine yapılan tartışma bile yetersiz kalacaktır. Evet, Keynesgil bir kriz içerisindeyiz, ya da Marksist "eksik tüketim" krizi. Fakat:

- Bir taraftan dağıtım sadece yurtiçi ekonomi alanında değil küresel ölçekte olmalıdır. Çünkü işçiler Güney'deyken tüketiciler Kuzey yarıkürede yer almaktadır. Ancak anlaşmayı onaylayacak küresel bir hükümet ortada yoktur.

- Diğer taraftan uluslararası bir süper Wagner Kanunu (ya da Wagner Kanunu + Marshall

Planı) bir seçim yapmayı gerektirir: Dünya ücret-payı artışı alım gücünün mü, yoksa boş zamanın artışı doğrultusunda mı şekillenmeli? Ekolojik sürdürülebilirlik kısıtı Güney’de de Kuzey’de de çalışma zamanlarının düşürülmesini bir öncelik olarak ortaya koyuyor; tabii farklı biçimlerde: Önce Güney’de çocukların çalıştırılmasının yasaklanması, Kuzey’de yıllık çalışmanın azaltılması, her yerde emekliliğe geçişin özendirilmesi⁹.

Böylelikle birikim rejimi en azından çalışma zamanı bakımından “yeşillenmeli”. Ancak toplumsal efektif talebin ve arzı yöneten teknolojik paradigmanın da yeşil olması gerektiğinin altını çizmek gerek.

C. Yeşil Yatırımların omuzladığı bir gelişme modeli

En iyisi AB’ye odaklanalım, zira AB muazzam gelir farklılıkları gösteren yarım milyar insanın yaşadığı zengin bir ekonomik alanı kapsıyor ve AB –her ne kadar yetersiz de olsa – Yeşil Düzen’i idare edebilecek asgari federe devlet aygıtına sahip.

Önümüzdeki otuz yıl içerisinde – tam bir kalkınma modeli süresince – AB’nin sera gazı üretimini 4 kat azaltması gerek. Bu hedef, plan ve politikalara yön veren parametre olmalı. Bu teknolojik paradigma düzeyinde, üretim modellerinde, tüketim modellerinde, birikim rejiminin mantığında değişikliklere gidilmesi demektir. Şüphesiz ilk koşul “ilerleme”nin maddi tüketimdeki artışla değil, boş zamandaki artışla ölçülmesidir. Fakat böylesi bir “ağırbaşlılık” da yeterli olmaktan bir hayli uzaktır.

Barınma ve ulaşım alanlarında enerji ve karbon tasarrufu sağlayan yeni donanımlara, yeni “temiz” ve yenilenebilir enerji kaynaklarına ve birincil mallara muazzam yatırımlar yapmamı, dahası gıda gibi diğer krizlerin de çözüme kavuşturulması gerekiyor. Yeşil bir gelişme modelinde kamu talebi (ulaşım gibi) ya da hiç değilse organize edilmiş talep (mevcut binaların ısı yalıtımı gibi) baskın olacak ve Fordist modeldeki otomotiv endüstrisinin yerini alacaktır.

O halde, Yeşil Model talep ve hatta esasen kısmen kamu talebi tarafından yönetilen, Kornai’nin tabiriyle [1982], bir “seferberlik ekonomisi” şeklinde olacaktır. Düzenlemeci bakış açısından burada yeni sorunlar baş gösterir. Bunlar, (1945-1950 döneminin) “yeniden yapılanma sorununa”, ademi merkezi bireyleri hedeflemesi (gelirlerini giderek artan “kirli” enerji fiyatlarından korumaya çalışan ev ve işyerleri, ulaşım sistemleri kurmakla yükümlü yerel otoriteler) dışında oldukça benzer.

Eko-vergiler ve alınır-satılır kirlenme kotaları (yani fiyat ya da miktar bakımından planlama) ademi merkezi karar alma sürecinin düzenlenmesine büyük katkı sağlar. Ancak enerji-karbon araçlarına “yatırım yapmaya ikna edilmiş” olmak yetmez. Aktörlerin krediye ihtiyaçları olacaktır, zira gelecekte toplanacak gelir ve tasarruflar için bugünden yatırım yapılması gerekir. Yeşil bir model de bir borç ekonomisi olacaktır. Ancak LÜ Modelinin aksine borç sözleşmesi ve borç verme süreçleri kati surette yatırımın toplumsal ve ekolojik hedeflerine yönelik olacaktır. Yeniden yapılanma ve Fordist dönemlerde olduğu gibi kredi ve para yaratmada seçicilik beklenir. Avrupa Yatırım Bankası’nın yeşil kriterlerin yönlendiriciliğinde “ucuz parayı”, bu kredileri Avrupa Merkez Bankası’ndan %0 gibi oranlarla yeniden finanse etme olanağını kullanarak dağıtabileceği beklenebilir.

D. Emek yoğunluklu bir teknoloji paradigması

---

⁹ Öncelikler hiyerarşisi sanayileşme ve işçi sınıfı kazanımlarının tarihsel deneyimleriyle uyumludur. Genç bir kapitalizmde (19. yüzyıl Avrupa’sı) temel toplumsal mücadeleler işçilerin hayatının ve bedenlerinin korunmasını hedefler: çocuk emeğinin yasaklanması, emeklilik fonlarının oluşturulması ve 8 saatlik iş günleri hedefleniyordu. Yeni Sanayileşen Ülkelerin yükselen ülkelere dönüşmedeki başarısı (Güney Kore gibi) çocuk emeğinin yasaklanmasının ve kitlesel eğitimin stratejik önemini ortaya koyuyor.

Genel olarak “seferberlik ekonomileri” yani kısmen kamu talebiyle yürüyen ekonomiler yeni istihdam yaratmada çok iyidir, çünkü tüketim ve yatırım hevesi 1’e yakın ya da üzerindedir (ki bu da tam bir borç ekonomisidir!). AB içerisinde tipik bir yeşil program üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır (2020 itibariyle CO2 salımında %30’luk bir düşüş ve %40’lara varan bir organik gıda oranı). AB Komisyonu ve ETUC’un değerlendirmelerini derleyen P. Canfin [2009] AB’de işlerin olağan seyrine bırakılmasına kıyasla 10,5 milyonluk bir istihdam artışı olacağını öngörüyor.

Tipik olarak yeşil devrim yoluyla “yaratıcı yıkım”, ulaşım sanayinde otomotiv üretimi sektöründe 4,5 milyonluk bir istihdam düşüne neden olurken toplu taşımada 8 milyonluk bir istihdam artışı sağlayacaktır. Çünkü yeni model yollar, demiryolları, trenler, metrolar, tramvaylar, otobüsler inşa etmek ve dahası tüm bunları sürmek ya da otomatik seyirlerinin denetimini yapmak zorunda kalacağız.

Oldukça enteresan bir değerlendirme. İlk olarak “ekolojinin iş düşmanı olmadığını” doğruluyor. Daha doğrusu ulaşım sektöründe bariz emek verimliliği düşüşüne işaret ediyor. Gerçekte bunun iki temel nedeni var.

- Genel olarak emek verimliliğindeki tarihsel kazanımlar sermaye ve “Doğa” katsayılarındaki artışla gerçekleşmişti; Doğa burada çevrenin ücretsiz armağanlarını (klasik iktisat terimleriyle “Toprak”) temsil etmektedir. Herhangi bir Cobb-Douglas fonksiyonu sayesinde, daha doğa korumacı, daha emek-yoğun olacak bir kalkınma modelinde Yeşil geçiş, emeği “doğal” girdiyle (örneğin enerjiyle) ikame edecektir. Ve bu emek daha az “endüstriyel” (otomobil montaj hatları) ve daha fazla “zanaata dayalı”, daha “çalışkan” (daha kısa vagon serileri, özel altyapılar, otobüs sürüşleri) olacaktır. Bu teknolojik paradigmada mesleki eğitim sisteminde bir seferberliğe yol açacak kadar önemli bir adımdır.

- Daha özel olarak, “Doğa” (Marx’ın dediği üzere Kapitalist Birikimin Harici Koşulları) işçilerin boş zamanını da içerir. Banliyöde yaşayan biri için arabalar ve tramvaylar arasındaki fark, ücretli işçiler tramvayları sürerken banliyöde yaşayanların arabalarını işverenleri için “bedavaya” sürmesidir.

Bireysel ulaşımda gizli, ödenmemiş bir emek vardır. Bir kadın “bedavaya” ailesindeki çocukların ve yaşlıların bakımını üstlendiğinde de aynı şey olur. Yeşil bir model, ataerkil sistemde bu gizli emeğin yeniden üretiminin yerine toplumsal işbirliğini koyacaktır. Bu önemli bir vurgu: Yeşil bir model ne yer değiştirmeye, ne de otomasyona tabi olan bu bakım işleri ve kişisel hizmetler bakımından oldukça yoğun bir model olacaktır. Elbette bunun bir bedeli olacak ve bir nevi toplumsal finansman gerektirecektir.

P. Quirion tarafından yapılan yeni çalışmalar [2010 a,b] aynı AB “2020 Yeşil programını”, doğrudan ve dolaylı işler (yatırım, girdi) ve “uyarılmış”, Keynesgil, istihdam yaratma etkisini (petrole daha az para harcayan haneler artan alım güçleriyle yerel istihdamlar yaratır) ayıran, girdi-çıkıtı matrislerini birleştiren bir ekonomik model kullanarak, önce Fransız ekonomisine sonra Ile-de-France’a (Paris bölgesine) uygulamıştır. Değişkenler üzerine yapılan çalışmalar şu noktaların çok hassas olduğunu göstermektedir:

- Petrol fiyatları: şüphesiz yeni ya da kalıcı bir petrol krizi yurtiçi talebin geri kalanını düşürecektir, bu da enerji tasarrufuyla uyarılmış işlerin artmasına yol açar.

- Düşük karbonlu bir ekonomiye geçiş hızı konusundaki heves. Şüphesiz 2020 için şu an AB’nin hedeflediği -%20 yerine -%40 karbon hedefini koymak daha çok istihdam yaratacaktır.

- Kredi mevcudiyeti. İlk model kamu borçlarında hiç artış olmamasını gerektiriyor. İkinci model “Kyoto sonrası zorunlu” yatırımların %50’si için düşük faiz oranıyla borçlanılabileceği

varsayımında bulunuyor. İkinci model çok daha fazla “uyarılmış” istihdam yaratır, zira birinci modelde vergilerdeki artışlar hane içi petrol faturalarındaki düşüşü dengeler.

Burada yeniden karşımıza “yeni para” sorunu çıkıyor! Fakat önce uluslararası niteliklere bakalım.

E. Uluslararası bir işbirliği rejimi

Şüphesiz Kuzey ve Güney arasında (Güney’in kendisi de Yükselen ve Az Gelişmiş Ülkeler olarak ikiye bölünmüş durumda olsa da) bir Yeşil Düzen’e ihtiyacımız var. ABD ve Çin çok geçmeden iklim değişikliği konusundaki işbirlikçi olmayan tutumlarının kötü etkilerini keşfedeceklerdir. Ancak bunun ne zaman olacağını bilemiyoruz ve insan türünün geleceği üzerindeki esas tehdit de bu. Eğer işbirliğini kabul ederlerse, bir Hindistan ya da başka bir yükselen güç de onları takip edebilir. Anlaşma şöyle olabilir.

- Her ülkenin nüfusuna oranla 2050’ye dek sürdürülebilir sabit bir sera gazı salım kotası belirlenmelidir.

- Bu “sürdürülebilirlik sınırını” aşan her ülke uluslararası bir azaltma programına katılmakla yükümlü olmalıdır.

- Bu çerçevede (yani yıllık küresel salımlar belirlendikten sonra) alınır satılır kotalara ve Temiz Kalkınma Mekanizmaları’na izin verilebilir.

- “Ekolojik borç” (insanlığın mevcut sera gazı stoku esasen eski endüstrileşmiş ülkeler tarafından salınmıştı) sebebiyle, gelişmiş ülkeler Az Gelişmiş Ülkelerin enerji ve ulaşım sistemlerini adapte etmelerine yardım edebilir.

Şu halde, sermaye-emek yeniden paylaşımı meselesi göz önüne alındığında küresel bir Wagner Kanunu’nu zorlamak son derece güçtür. Muhtemelen Çin ve diğer Yeni Sanayileşen Ülkelerde köklü bir toplumsal mücadelenin patlak vermesini beklememiz gerekebilir. Serbest ticarete dair toplumsal talepler buna yardımcı olabilir (ve aynı şey iklim değişikliği anlaşmasına katılmayı ağırdan alan ülkeler için de geçerli olabilir).

Bu da üretimin “yer değiştirmesi” sorununa yol açacaktır. Güncel argümanın 1930’daki korumacılık dalgasıyla hiç ilgisi yok. Bu küçülen bir ulusal piyasayı ulusal (hatta kıtasal) üretime ayırma meselesi DEĞİL. Ürün döngüsünü sınırlamanın ardında yatan ilk gerekçe çevresel nedenlere dayanıyor: Tüketilen enerji miktarını ve bir ürünün yaşam döngüsü boyunca üretilen sera gazını kısıtlamak. İyi bir muhtemel düzenleme (şu an Çin tarafından kabul edilen) belli bir bölgeye tahsis edilmiş sera gazı salımları kotası üzerinden değil yerel tüketiminin “ayak izi” (Dünya’nın herhangi bir yerinde üretilen sera gazı) üzerinden ölçülmesi teklifidir.¹⁰ İkinci gerekçeyse sosyal hakların budanmasıyla mücadeledir: tüm ülkeleri aynı paylaşım normlarına doğru ilerlemeye teşvik etmek. Ücretlerin eşit olduğu komşu ülkeler arasında korumacılığa gerek yoktur.

F. İflas Etmiş Geçmişin Telafisi

Şimdi, finans konusuna geri dönelim. Sorun bankacılık sistemini çökertmeden ödenmemiş borçların kısmen iptalidir. Bana kalırsa en makul çözüm uluslararası konferanslar aracılığıyla borçların bir kısmının (en azından uzunca bir süre) ödenmeyeceğini kabul edip bu borçları iptal etmek ya da yeniden yapılandırmaktır. Alacaklı banka ve fonlar bu nedenle iflase sürüklenmemelidir (yoksa 2008’e geri dönmüş oluruz!). En temiz çözüm “borçların

¹⁰ Emisyon kotalarının pazarlığını kontrol eden Avrupa Kirlilik Kotası Takas Sistemi içerisindeki hava taşımacılığı sanayini de içeren AB direktifi için rapörtörlük yaptığım dönemde Çin ve ABD Avrupa’ya inen uçaklar için “kota satın almaya” şiddetle karşı çıkıyordu. Kopenhag konferansında Çin, ihraç mallarının üretiminde oluşan sera gazını ithalatçı ülkelerin kotası içine dâhil etmeyi kabul etti. Çin’in gelecekteki uluslararası pozisyonuna dair yeni vizyonunu ortaya koyan bir U dönüşü: Dünyanın önde gelen imalathanesi olmaktan önde gelen piyasası olmaya doğru.

parasallaştırılması” olur, ancak iki şartla: Enflasyonu önlemek için yeni paranın bir kısmını merkez bankalarında bloke etmek¹¹, ve ikinci olarak da yeni paranın bir kısmını cebren Yeşil ekonomiye geçişin finansmanında kullanmak. AB’de bu şöyle bir mekanizmayla işleyebilir:

- Avrupa Merkez Bankası yeniden yapılandırılmış bir borcu bu borçlar üzerindeki önceki faiz makasını hesaba katan bir iskonto oranıyla satın alır (faiz makası, devalüasyona karşı bir sigortadır).

- Takas için ayrılmış avroların (örneğin) %10’u Avrupa Merkez Bankası’nda, fiyat endeksine denk bir oranla (%0 reel faiz oranıyla) bloke edilir.

- %10’u Avrupa Yatırım Bankası’nda (aynı oranla) bloke edilerek AB ekonomisinin Yeşil dönüşümü için bir Fona ayrılır.

IV. Yeşil Düzen’e giden zorlu yol

Daha iyi bir çevre ve insanlar arasındaki eşitliğin artıracak şekilde tam istihdam sağlayan bir Yeşil refah ihtimali politik olarak gerçekleştirilebilir olduğu anlamına gelmez. Karşılaştığımız Büyük Krizle karşılaştırabileceğimiz en iyi örnek Otuzların Büyük Buhranıdır çünkü her ikisi de küresel boyuttadır ve ekonomik liberalizme özgüdür. Kırklarda Karl Polanyi böyle bir krizden 3 çıkış yolu olduğunu savunmuştu: faşizm, Stalinizm ya da sosyal demokrasi. Otuzlardaki krizin sonucu Ellilerdeki sosyal demokrat ya da toplumsal piyasa ekonomisine dayalı Fordizm oldu.

Maalesef Otuzlar ve Elliler arasında dünya korkunç bir dünya savaşı yaşamak zorunda kaldı. 1941’in başında Avrupa’nın büyük bir kısmında faşizm, geri kalanındaysa Stalinizm egemendi. Tarafsız İsveç ve İsviçre bir çeşit sosyal demokrasi tecrübesi yaşarken sadece İngiltere özgür kalabildi ve o da hızla ekonomik liberalizmden savaş seferberliği ekonomisine geçiş yaptı. Dünyanın geri kalanında Faşist Japonya Asya’nın büyük kısmını kontrol altında tutuyordu. Sadece Roosevelt’in Amerikası sosyal demokrat modelin büyük ölçekli unsurlarını denemekteydi, Latin Amerika’nın “yükselen ülkeleri” ise pro-Stalinist Meksika ve pro-Faşist Arjantin arasında bölünmüştü. Dünyayı faşizmden koruyan tek şey Japonya’nın Amerika’ya, Almanya’nın ise Sovyetler Birliği’ne saldırması oldu. Ve Sosyal Demokrasi - Stalinizm birliği 50 milyon cana mal olarak Faşizmi yendi.

2010’ların dünyası bu kadar pahalıya mal olacak bir *sapmadan* kaçınabilir mi? 2008 sonundaki büyük umut bu yöneydi: Lehman Brothers’ın iflasından sonra tüm mali sistem çöküp General Motors paramparça olurken dünya elitleri Keynesçi, hatta yeşil Rooseveltçi olmaya başlamıştı. Obama, Gordon Brown, Merkel, Sarkozy, Strauss-Khan, aptal kapitalizmi kendi kendini düzenleyen piyasaların sorumsuz elinden kurtarmak konusunda Franklin D. Roosevelt’in rolü üzerine çekişiyordu. Üç yıl sonra Cameron, Gordon-Brown’un yerini aldı, ABD’de Çay Partisi ultra liberal ekonomik yasasını dayattı ve Sarkozy-Merkel Avrupa’nın geri kalanına sıfır açık “Altın kuralı”nı dayatmaya çalışıyor. Hoover, Tardieu-Laval ve Ramsay McDonald-Snowden’in daralmacı politikalarına geri döndük. Yani 2008’deki Lehman Brothers iflasını 1929’daki Kara Perşembe’ye denk sayarsak 1932’ye. O halde Yeşil Düzen’in önündeki engel ve düşmanları incelemeye geçmeden önce Otuzların hazin hikâyesini kısaca bir hatırlayalım.

A. Tüpler ürpertici bir deneyim: Büyük Buhran

---

¹¹ Pek çok kişi bir enflasyon dalgasının ödenmemiş borçları dengelemek için acısız bir yol olacağını düşünüyor. Sorun (seksenlerde Latin Amerika’nın büyük enflasyonunun sonunda gayet iyi belgelendiği üzere) şu ki, LÜ modelinde ücretler fiyat üzerinde mali karlara oranla çok daha zayıf endekslenmiştir. Enflasyon kiracılar için bir ötenazi olur ancak riskli ve emekli işçilerin alım gücü üzerinde de deflasyon etkisi yaratır.

On bir yıl boyunca süren canlandırıcı yatırımlar, üretkenlikte artış, maaşlardaki yavaş artış ve patlayan kârlardan sonra “Kükreyen Yirmiler” 29 Ekim 1929’daki Kara Perşembe ile sonlanır. Bu gelişme, bankalarda (ABD’de 5.000’in üzerinde) ve tüm sanayi sektörlerinde büyük bir iflas dalgasını tetikler.

Ekonomik liberalizmin ilk tepkisi ise finans sektörünü kurtarmak değildir. Tam aksine, henüz genç ve deneyimsiz olan Merkez Bankası, bu gelişmeye daha sıkı para politikalarıyla yanıt verir. Ekonomik dinamikler konusunda bu tipik bir yanıştır: Kara Perşembe’den *önce* genişlemeci para politikalarının borsada bir balona yol açtığı doğrudur, fakat daha sıkı bir para politikası oluşan bu sorunu çözmeyecektir. Bunun aksine, balon patladığı *anda* genişlemeci para politikası gerekir.

Alınan ikinci tepki de hiç yapıcı değildir: korumacılık, yani Hawley-Smoot Yasası (17 Haziran 1930) ile tetiklenen bir koruma yarışı başlatmak. Emtia piyasaları daralıyor gibi gözüktüğünden, ulusal pazarları ulusal üretime ayırmak “makul” gibi gözükmemektedir. Oysa sanayileşmiş ülkelerin çoğunda, ihracata odaklı sektörler toplam üretimin üçte biri düzeyindeydi. İç pazarı canlandıracak bir mekanizma oluşturulmadığında, ihracattaki kısımlar durgunluğa yol açar. Yine de, dünya pazarlarının küçülmesi korumacı önlemler nedeniyle değil, ondan daha önce tüm pazarlarda oluşan talep düşüşü nedeniyle (örneğin hiçbir zaman korumacılığa maruz kalmış bir ürün olmayan “kahvaltılar olmazsa olmaz” kahve gibi) ve tüm dünyada paranın azalması nedeniyle gerçekleşmiştir.

Oldukça erken farkına varılan son bir etmen daha vardır: Dünyada fiyatlar düşerek arzı ve üretimi azaltır, çünkü *gerçek* para (altın) “çok kıttır” ve çok kıt olan krediler güvence altına alınır. Giderek artan bir biçimde “sağlam” paralar, altınla olan bağlantılarından vazgeçerler (1933 Londra konferansı, ancak ABD doları 1933’te altına çevrilebilirliği terk ederken Sterlin daha 1931’de bu çevrilebilirlikten çıkmıştır). Henüz, ortada bir alternatif yoktur, ortada IMF tarzı yapılardan “Özel Çekme Hakları” mevcut değildir ve bu durum günümüzle arada büyük fark oluşturur¹².

Öte yandan, ödenmemiş borçların sorun oluşturduğu bilinci, günümüze göre çok daha fazla ciddiye alınan bir konuydu. Özel sektörün borcunu ödeyememesi, bankaların iflas etmesini tetikleyerek bir domino etkisi yaratır. Ancak bu kabul edilebilir bir şeydi zira sistemdeki bankalar tarafından piyasaya sürülen paralar gerçek para olarak tanınmazlar (sadece kredi olarak geçerler) ve hiçbir banka tek başına sistemik bir pozisyonda değildir. Ancak devlet borcu gerçek bir problem olarak görülür. Sovyet yetkililerin Rusya’yı dış dünyaya kapatırken, devasa Çarlık borcunu reddetmiş olması Almanya’yı yakından ilgilendiriyordu. Birinci Dünya Savaşı’nın tümü, batıda Fransa ve Belçika’da geçtiği için Versaille antlaşması, onarım yükünü Almanların omzuna yüklemiştir. 1924 yılında bu yükün çok fazla olduğu kabul edilmiş olsa da, yapılan ilk pazarlıklar, yani Dawes Planı yeterli olmamıştır.

Krizin patlak vermesiyle birlikte, ödenmeyi bekleyen borçların varlığının durgunluğa yol açtığı açık bir biçimde ortaya çıkmıştır. 1 Eylül 1930’da Young planı, Almanya’nın savaş borcunu 1988 yılına dek yeniden yapılandırmıştır. Bu hareket Fransa’da ciddi sorunlara yol açmış ve Almanya’yı kurtarmak için de yeterli olmamıştır. Dolayısıyla Aralık 1932’de Hoover moratoryumu onaylanmıştır: Bu kararla birlikte Almanya Fransa’ya, Fransa da ABD’ye borç ödemeyi durduracaktır.¹³

Ancak çok geç kalınmıştır: 1932 yılında Almanya’da işsizlik oranı %25 -30 düzeyine

¹² Bir altın-gümüş standardı getirilmesi düşünülmüş ancak sonra reddedilmiştir.

¹³ Nazi zaferi ve savaş nedeniyle oluşan Almanların zarar tazmini programı, Ekim 2010 tarihine dek yeniden yapılandırıldı, ki bu tarih mevcut Yunanistan borç krizinin başlangıcı sonrasına denk gelmektedir.

ulaşırken Nazi Partisi ise Temmuz'da %37,4 oranını yakalar. Nazi Partisi'nin oy oranı Kasım 1932'de %33'e düşer ancak o zamanlar sosyalistler ve komünistler birbirleriyle düşmandırlar ve birleşme sağlayamazlar. Aynı tarihlerde ABD'de F.D. Roosevelt seçimi kazanır (işsizlik oranı Almanya ile aynıdır) ve hem Hitler hem de Roosevelt Ocak 1933'de kendi ülkelerinin başına geçerler. Faşizm ile sosyal demokrasi arasında rekabet başlar. Bu rekabet savaşla sonuçlanacaktır.

İktisadi açıdan bakıldığında, eğer ekonomik liberalizmin krize tek yanıtının "planlama" (Devlet merkezli ekonomi) olduğu düşünülürse, ilk anda faşizmin ekonomik üstünlüğü göze çarpar. Nazi Ekonomi bakanı Hjalmar Schacht korumacılık, kamu harcamaları (otoyollar) ve Savaş borcunun reddi formülüyle işsizliği son derece hızlı bir biçimde sonlandırır. Bakanlık, ülke içindeki para konusunda, belirli bir sektörü finanse etmekte kullanılacak salt krediden oluşan bir para birimi yaratır: MEFO bonoları. Dışarıda ise Latin Amerika ile bir dizi takası içeren bir sistem kurulur. Açıktır ki, böylesine uç noktadaki bir ekonomik nasyonalizm programı, savaş dinamikleri ile son derece uyumludur, ancak katı ekonomik gerekçelere dayanmaz. Hitler'in savaşa olan yatkınlığı sadece ekonomi politikaları yüzünden değil ulusal politik liderliğinin doğası gereğidir.

Demokrasiye saygı gösteren Roosevelt ise Cumhuriyetçilerin muhalefetiyle, Yüksek Mahkeme'yle, Birliğin federalist doğasıyla uğraşmak zorundadır. Derhal, Bireysel Bankacılık yapan bankalarla Yatırım bankalarını ayırır (Glass-Steagall Yasası, 1933). Böylece dolaşıma giren ve spekülasyona yönelen Kredi Parası birbirinden ayrılır. Tarımsal düzenleme reformu ve bir dizi Devlet destekli istihdam programları başlatılır, ancak bunlar Almanya'dakinden çok daha küçük ölçeklidir. F.D. Roosevelt istihdam yaratmanın patronların işi olduğunu, Devletin işinin ise bunun için makroekonomik koşulları, yani etkin talebi artırmak olduğunu düşünür. Kamu harcamaları da bunun bir parçasıdır, ancak Ford ve Keynes'e göre en iyi bileşen zengin bir toplumsal talep yaratmaktır ve bunun anlamı maaşlara zam yapılmasıdır. ABD gibi özgür teşebbüsün olduğu bir ülkede bunun anlamı da güçlü sendikaların oluşturulmasıdır. Yine de endüstriyel ilişkileri düzenleyen "Wagner Yasası" ancak 1935'te kabul edilir.

Dolayısıyla, 1936 yılında, *Yeni Düzen*'in sonuçları Schacht'ın başarıları karşısında oldukça zayıftır. Yine de, tıpkı Fransa ve İspanya'da Halk Cephesi'nin seçimleri kazanması gibi, 1936 yılında Roosevelt de seçimlerden muzaffer çıkar ve yeniden seçilir. Ancak Roosevelt 1940 yılında bir kez daha seçilerek iktidara gelse de Avrupa'da sosyal demokrasinin etkinliğini kanıtlayacak bir ortam kalmamıştır. İspanya'da İç Savaş'ın çıkmasıyla İkinci Dünya Savaşı çöktan başlamıştır ve savaş ekonomisi dünyanın tüm bölgelerini ele geçirecektir.

Politik açıdan değerlendirildiğinde, ister şiddet, ister ikna yoluyla olsun, o dönemde otoriter rejimler Portekiz'den Finlandiya'ya kadar Avrupa'daki hemen hemen her yerde galip gelmişlerdi. Faşist dönüşümün 30'ların ortalarından önce gerçekleştiği (İspanya hariç) düşünülürse, bunun Schacht'ın Roosevelt'e karşı "daha başarılı sonuçlar" elde etmesinden kaynaklanmadığı net bir biçimde görülebilir. Sorun otoriter rejimlerin; nasyonalizm veya din, komünizm ve göçmen korkusu, Anti-Semitizm, acilen istikrara ulaşma isteği vb. gibi tüm korku ve toplumsal arzular için hazır "çözümlere" sahip olmasıdır. Dahası, sosyal demokrasi ve Stalinizm 1933 yılına dek birbirine rakipler ve tavizler Fransız Halk Cephesi ile liberal demokratlar (koalisyonun içindekiler ve İngiliz hükümetiyle çalışan dışarıdakiler) tarafından henüz kabul edilmemişti. Faşist cephede de muhalefet mevcuttu (Nazilere karşı ruhban diktatörlükler), ancak bu muhalefet faşistlerin güçlü yükselişini durdurmak için yeterli düzeyde değildi.

B. Yeşil'e Geçişte Engeller

Otuzlu yıllardan alınacak dersler çok ciddidir. Öncelikle "iyi" bir kriz çözümü kendini

yürürlüğe koymak için sonsuz zamana sahip değildir. Otoriter rejimler gibi başka çözümler kendilerini uygulamaya koyabilirler. Bugün Avrupa Birliği ülkeleri arasında Macaristan bu yönelimin başını çekiyor gibi gözükmektedir, ama Rusya başta olmak üzere, dünyanın her yerinde sağ partilerin otoriter bir biçimde radikalleşmesine yol vermekteyiz. Bu çözümler, ekonomik açıdan daha başarılı olduğundan değil ama ulusalcılık gibi siyasi ve ideolojik sebeplerden dolayı çekicidir.

1930'larla karşılaştığımızda, 2008'de kabul edilen Yeşil Düzen'in ilk adımlarının devlet borcu problemi ile sekteye uğradığını fark ederiz, oysa 1932'de henüz net bir sosyal demokratik alternatif yoktur, ancak devlet borcu problemi (Young Planı- Hoover moratoryumu) ödemenin ertelenmesi ile sonuçlanan ciddi ikili müzakerelere tâbi tutulmuştur. Diğer taraftan sosyal demokrat ya da faşist bir program ulusal bazda bir kez uygulamaya konulduğu anda, dışarıdan gelen önemli bir sorunla karşılaşmaksızın uygulanabilmektedir.

1.İşbirliğine sığışın zorluğu

Zorluğun sebebi 30'lardaki 'uluslararası' krizin aksine, günümüz krizinin doğrudan 'küresel' olmasıdır. Benzer krizleri tecrübe etmiş birbirine bağlı çeşitli ulusal ekonomiler yerine artık küresel bir ekonomi (ekolojik boyutlarıyla beraber) ve bu ekonominin çeşitli ulusal güçlere uzanan sistemik krizleri ile uğraşmak durumundayız. Bu sebeple küresel düzlemde ele alınmadıkları zaman siyasi otoriteler gücünü kaybetmiş gibi görünmektedirler. Ve dünya devleti diye bir şey de yoktur. Küresel bir Young Planı'na, küresel çapta bir Hoover Moratoryumuna, küresel çapta bir Glass-Steagall ya da Wagner Yasası'na ihtiyaç duymaktayız, ama bu imkânsız gibi görünüyor, çünkü bunu gerçekleştirecek bir organ mevcut değil. 2008-2009'da G-20 ve IMF böylesi bir role soyunmak istemiş ancak başarısız olmuşlardır.

Rooseveltçi Yeni Düzen'in kendisi Devletlerin özerkliğine karşı federal bütçe ve yasamada yapısal bir artış getirmiştir. Bu, Reagancı karşı reform tarafından etkisiz hale getirilmiştir ve bugün radikal sağ (Çay Partisi) daha da ileriye gitmek istemektedir. Egemenliğin temsili söz konusu olduğunda uluslararası dayanışmaya karşı dirençleri anlamak kolaydır!

Örneğin, Almanya, iflas halinde olan Yunanistan'ın lehine bir Young Planı kabul edebilirdi. Ama bu durum büyük Fransız bankaları için likidite krizinin tetikleyicisi olabilirdi. Onlar da dünyanın geri kalanından varlıklarını çekip kredileri düşürerek sistemik krizi daha da ağırlaştırabilirdi. Daha bariz olanı ise; AB kendi sera gazı salımlarında önemli bir azalma gerçekleştirse bile bu durum ABD ve Çin'in işbirliği yapmamaları nedeni ile hemen bertaraf olacaktır. Aynısı mevcut gıda krizi için de geçerlidir.

Bu sebeple bir Yeşil Düzen'e giden yolda ilk engel, işbirliği sorunudur. Yerel hareketlerin oynayabileceği bir rol hâlâ vardır (Yeşil Düzen zaten yerel organların ve hatta bireylerin katılımını gerektirmektedir), ancak sorun finans ya da iklim krizi gibi konular olunca 'yerellik' de gittikçe genişlemektedir. Birçok durumda, ulusal devletler yetersiz kalmaktadır, hatta AB bile yeterli olmayabilir. Çünkü AB fazlası ile küçüktür ve parçanın bütününe arzusunun boyun eğmesi anlamına gelen 'yukarı yönlü federalizm'den yoksundur.

Ancak bireysel ya da bütüncül sosyolojinin ve politik felsefenin ısrarla belirttiği gibi, egemenliğin daha geniş bir 'bütün'e devredilmesi, bağlı 'parça'ların bu devredesten fayda sağladıkları anlamına gelir. Federalist bir durum, yerel devletlerin arasındaki rekabetten (mali, sosyal, ekolojik ve sağduyudan feragat konularında) objektif olarak daha olumlu olsa bile, 'bedavacılık' stratejisi yerel çıkarlar için daha etkin görünebilir.

Avrupa örneğini ele alalım. 2005 yılında AB daha entegre federalizme doğru (sınırlı ama tutarlı) bir adım konusunda bir tartışma yaptı: Avrupa Anayasa Antlaşması Referandumu. Fransız vatandaşlar 'Hayır' oyu verdiler, çünkü sosyal modellerinin en iyi yerel siyaset ile

savunulabileceğini düşündüler ve sonraki yedi sene süresince Sosyal Devletlerinin ulusal yönetimler tarafından işlevsiz hale getirilmesinin sıkıntısını çekmek zorunda kaldılar. Kriz henüz patlak vermemişken, İrlandalı vatandaşlar Lizbon Antlaşması'na 'Hayır' oyu verdiler, çünkü federal bir Avrupa'nın, adanın cazibesine mali damping aracılığı ile engel olacağından korktular. Kriz patlak verdikten sonra 'Evet' oyu verdiler, çünkü kıta ile dayanışmayı umuyorlardı. Ama mali açıklarını kapatmayı başaramadılar, zira Polonya ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri de mali damping stratejisi uygulamış, böylelikle bütçelerine bedavacılıktan bir fayda sağlayamamışlardı. Borç krizinin öteki tarafında, en zengin ülke olan Almanya'dan sorumlu Merkel, Avrupa'nın borçlu ülkelerle (Portekiz, İtalya, Yunanistan, İspanya) Eurobondlar eliyle dayanışmasının Almanya'nın notu-düşük kredilerin kaymağını yeme kapasitesini düşürmesinden korkuyorlar. Bu kesinlikle doğru bir tespit. Ancak finansal zorlukları ortaklaştırmak için bir sonraki adımı atmadan önce son ana kadar beklemeye dayanan Alman taktikleri, başlıca müşterilerinin topluca iflasına sebep olabilir.

Şimdi, iklim krizine dönecek olursak, ABD ve Çin hala Rio Konferansı'ndan kalma o bozguncu tavırlarını sürdürüyorlar. Oyun teorisinde bunun adı 'Tavuk oyunu' dur: Ne yap ne et, işbirliğini ve yük paylaşımını en son sen kabul et. Sonuç iki oyuncunun da mahvolması şeklinde olabilir.¹⁴ Kyoto Konferansı'nda AB, sera gazı salımının¹⁵ azaltılması konusunda bağlayıcı bir işbirliği için öncü olmayı kabul etmişti. Ancak 2005'teki 'Hayır' kararından sonra Avrupa Parlamentosu ve Komisyonu'nun pazarlık gücü ulusal hükümetlerin lehine düştü, Sarkozy ve Merkel Kopenhag Konferansı'na dair birçok amaçlarından vazgeçti ve İklim Müzakereleri'nde Avrupa liderliği fikrinden vazgeçerek Obama ve Hu'yu bütün gezegeni felakete sürükleyen tavuk oyununda baş başa bıraktı.

Sonuç olarak, önümüzdeki engellerin ilk kısmı işbirliğine olan güven eksikliği, karar almak için ulusaşırı bir kuruluşun eksikliği, liderlik eksikliği, (ulusal) bedavacılık ve işin kaymağını alma tercihi ve birleşim yanlılığıdır.

Fakat 1930'lardan beri hala faal olan başka engeller de mevcuttur. Bazıları ezenin, bazıları da ezilen toplumsal grupların tarafındadır.

2. Baskın çıkarlar

Baskın sosyal gruplar, iki farklı nedenden ötürü bir Yeşil Düzen fikrine karşı çıkacaklardır. İlk olarak, her ne kadar bu gruplar "tarihsel" olarak yeşil düzen dönüşümünden çıkar sahibi olacak olsalar da, halihazırdaki çıkarlarının şu anki davranışlarını sürdürmelerini gerektirdiğine inanabilirler. İkinci gerekçe ise, bu grupların yeşil düzende bir yer sahibi olmayacaklarına (veya çok daha düşük bir yer sahibi olacaklarına) dair inançlarından kaynaklanabilir.

Örneğin pek çok sanayici 20'lerdeki Henry Ford nutuklarına inanmıştır: Zengin bir işçi sınıfı, sanayicilerin üretimleri için mükemmel bir "etkin talep" sağlayacaktır. Ancak, bu bir kural veya toplu görüşme haline dönüşene dek bireysel olarak maaşları artırmaya yönelik strateji, makroekonomik faydalar (artmış sosyal talep) emekçilere yansımadan, rekabete yenik düşebilir.

Öte yandan, petrol üreticileri (ihracatçı ülkeler ve firmalar) dünya genelinde "sıfır-karbon" ekonomisine geçişin kendileri için bir felaket olacağını düşünür ve "iklim değişikliği konusunda şüpheli" propagandaları ve lobcilik faaliyetlerini finanse ederler. Bu korku

¹⁴ Bir örnek için Nicholas Rey'in ünlü filmi (James Dean'in oynadığı) Asi Gençlik filmine göz atın. Filmde vakit öldüren gençler bir uçuruma doğru çılgınca araba sürerek Korkak Tavuk oyununu oynamaktadırlar: araçtan son atlayan sürücü "galip" ilan edilir.

¹⁵ O zamanlar Fransa, Almanya ve Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğunu Sosyalistler + Yeşiller koalisyonu yönetmekteydi ve Kyoto görüşmelerinden Yeşil bakanlar sorumluydu.

abartılı bir korku olmakla birlikte petrol üreticilerinin yıllık kârlarının azalacağı açıktır. Aynı şey, nükleer karşıtı bir değişim söz konusu olduğunda nükleer endüstrisi için de geçerlidir. Böyle bir değişim, Almanya’da kabul edilebilir durumdadır, zira nükleer enerji tesislerini üreten firmalar (Siemens gibi) aynı zamanda “Yeşil dönüşümle” de ilgilenmekte, yeşil teknolojiler de (trenler, rüzgâr türbinleri...) üretmektedirler.

Finans sektörü iki konuda direnmiştir. Krizden önce, bu sektörün lobicileri herhangi bir düzenleme veya tedbir kanununa karşı çıkmışlardır. Krizin ilk evresinde ise (2008-2009) sadece alenen kamu kaynaklarıyla kurtarılmayı istemekle kalmamış, kendi “risk tercihleri” aleyhinde bir zorunlu yasal düzenleme talep etmişlerdir (klasik argümandaki terkip yanılığısı: “Eğer aksine genel bir kural yoksa, rakibim bunu yapacaktır ve ben de rakibimi izlemek zorunda kalacağım.”¹⁶). Ancak fırtına dinmeye başladığı anda, yeniden oportünist davranışa geri dönmüşlerdir. Diğer taraftan, Yeşil Düzen’in yalnızca Glass-Steagall Kanunu’ndan ibaret olmadığına, bankacılık sisteminin kapsamlı bir biçimde kamulaştırılması anlamına geldiğine inanan ekonomist ve politikacı sayısı her geçen gün artmaktadır. Dolayısıyla bu sektördeki çıkarları muhtemelen, ahlaki çöküntü koruması altında mevcut düzenin devam ettirilmesi yönündedir (çünkü riskli hamlelerle kazanıp, “batmasına izin verilemeyecek kadar büyük” olduklarına güvenerek bedava Devlet sigortasından faydalanabilirler). Politik Avrupa’nın zayıflığı bu sektörün çıkarlarına hizmet eder ve bu yüzden *Financial Times*, *Wall Street Journal* ve Lüksemburg’daki finans sektörü 2005 yılında Hayır kampanyasını desteklemiştir.

Ancak halk sınıflarının bu kesimleri yekvücut olarak “tümünden reddetmelerini” ve bir Yeni Düzeni - ve hatta daha zoru Yeşil Düzeni- benimsemelerini beklemek saflık olur.

3. Halktan gelen muhalefet

Genel anlamda, baskın ideoloji toplumdaki baskın grupların benimsedikleri ideolojidir. Geçmişte emekçi sınıfının partileri, sendikaları, yardım toplulukları ve eğlencelerinden oluşan bir kolektif karşı-kültür içinde var olduğu durumlar görülmüştür. O zamanlar “Dayanışma” kavramı “Serbest Teşebbüse” karşı geliştirilen bir değerdi. Şimdilerde ise bu durum mücadelenin yoğunlaştığı anlar dışında kaybolmuştur. Sonrasında, tüketimciliği (yoksulun ekonomik liberalizmi) kabul etmiş ve negatif kimlikler gelişmiştir: “Onlara artık güvenmiyoruz” (Onlar kelimesi Fransız Sosyalist Partisi ve Yeni İşçi Partisi dâhil tüm politikacıları simgelemektedir), “Yabancıları sevmiyoruz” ve daha spesifik olarak “İslamı sevmiyoruz” gibi. Antikomünizm ve anti-Semitizm artık büyük problemler olmaktan çıktığı için, sağ kanattaki partilerin umutsuz işçi sınıfı ve alt orta sınıfta başarılı olabilmesinin yolu İslam fobisini ve milliyetçiliği körüklemekten geçmektedir. Bu yüzden, dayanışma söylevlerini benimseyen orta sınıfın partileri (Yeşiller de dâhil olmak üzere) varoşlardaki “gerçek hayatın” zorluklarını hesaba katmamakla itham edilirler. Bu zorluklar arasında en dikkat çekici olanlar huzursuzluk ve suç oranlarıdır ve sağ kanatta yer alan siyasetçiler, aslında kendi sosyal ve ekonomik politikaları bu zorlukları ve suç oranlarını artırıyor olsa da, kendilerini “sıfır tolerans” söylemi ile güvenliğin en iyi savunucusu olarak sunmakta güçlük çekmezler.

Sonuç olarak, sosyal hareketler tıpkı Latin Amerika’daki “*indignados*”: “*Que se vayan todos!*” veya Arap devrimlerindeki “*Dégage!*” gibi ekonomik modelin krizde olduğu gerçeğini kanıtlayan, ancak bireyleri harekete geçirecek bir alternatifin varlığını vurgulamayan “anti” protestolarla sınırlanma eğilimindedirler.

¹⁶ Avrupa Parlamentosu Ekonomi ve Para komitesi üyesi olarak ve Finansal Holdingler için İzleme ve Tedbir Kanunları direktifi için çalışan bir raportör olarak yazar lobicilerin iki konuşmasını da dinlemek zorunda kalmıştır.

Bugünlerde, bu negatif kimlikler aşırı uç partiler tarafından mobilize edildiklerinde bu durum “popülizm” olarak ele alınmaktadır. Bu etiket, teorisyenlerin ve aktivistlerin önerebilecekleri daha karmaşık alternatifler “halkın” korkularını beslediği anda doğrulanmaktadır. Bu korkuların mantığı baskın grubunkiyle aynıdır: İlk olarak işbirlikçi çözümlere karşı şüpheli yaklaşım ve ikinci olarak da alternatif modelin ilk etapta çıkarları azaltabileceği düşüncesi.

İlk görüş, popülizmi iki farklı tarafa ayırmaktadır. Zorlu toplumsal koşullardaki pek çok birey, davalarında daha fazla dayanışmaya ihtiyaç olduğu fikrine ancak ve ancak bu dayanışma sadece kendileriyle veya yakın oldukları bir grupta (kendi uluslarındaki veya bölgelerindeki beyaz ve kültürel açıdan Hıristiyan olan toplumlar) sınırlandırılmak koşuluyla inanabilirler. Dolayısıyla “Önce Biz” argümanlarını dinleyeceklerdir. Ancak “Biz” adı altındaki grupların koşulları birbirinden farklıdır. Bazı toplumsal katmanlar halen göreceli olarak diğerlerinden daha zengindirler ve bu durum daha fakir olan ülkelerle ve hatta aynı ülkenin farklı bölgeleriyle dayanışmaya karşı muhalefetin temelini oluşturur: Kuzey İtalya’daki *Kuzey Ligi*, İsviçre’deki *UDC*, Hollanda’daki *PVV*, Flaman Belçika’daki *NV-A*, *Real Finnish Partisi* (Yunanistan’ı kurtarmak için hazırlanan Avrupa Birliği planına karşı çıkan parti)... Bu partiler, “Bütün” karşısında “Parçayı” savunmakta ve ekonomik liberalizmi (“En iyi olan kazansın”) kabullenmektedirler.

Ancak bazı popülist partilerin farklı bir seçim bölgesi vardır: Bu partilerin sosyal hedefleri terk edilmiş veya düşüşte olan emekçi sınıfı ve düşük orta sınıf fraksiyonlarını temsil etmeye başlamıştır. Bu durum komünist yönetim sonrası Avrupa ülkelerinde sık rastlanmakla birlikte, şimdi Marine Le Pen tarafından yönetilen ve sosyal temaları sahiplenip Ulus-Devlet desteği isteyen ancak tabanı “gerçek vatandaşlar” ile sınırlı olan *Ulusal Cephe* örneğinde olduğu gibi Fransa tipindeki eski baskın güç olan ülkelerde de görülebilir. “Önce Fransızlar”, yani göçmen, hele hele Müslüman hiç değil. Bu partiler “Bütünden” dayanışma desteği isteyen, ancak bütünü oluşturan diğer parçaları dışlayan bazı “Parçaları” temsil etmektedirler.

Bu ayrışma aslında iyi haber olarak görülmelidir, zira 30’lardaki faşistlerin aksine günümüz popülistleri kendi aralarında bir birlik oluşturamamaktadırlar. Tipik olarak Avrupa Parlamentosunda hepsi de milliyetçi ve anti-Avrupa Birlikçi olan popülistler 3 farklı parlamento grubuna bölünmek zorunda kalmışlardır. Ancak yine de bu grupların hepsi klasik merkez-sağ partilerine anti-federalist ve anti-dayanımcı bir pozisyon için şantaj yapabilecek güce sahiptirler.

Daha spesifik olarak bir Yeşil Düzen konusu söz konusu olduğunda toplumsal direniş artış göstermektedir. Muhakkak ki dünya genelinde en fakir olan toplumsal kesimler daha iyi bir çevreyi tercih edeceklerdir, çünkü edinebildikleri konfor (gıda, içme suyu, vb.) temel olarak serbest çevre kaynaklarından sağlanmaktadır. Bundan ötürü, yeşil liderler Üçüncü Dünya ülkelerinde bazı önemli başarılar elde edebilirler. Ancak sanayileşmiş ülkelerde aynı durum söz konusu değildir, çünkü bu ülkelerde, toplumsal sınıfların “toplumsal kazanım” olarak gördüğü şey, çevreyi tahrip etse bile, zenginlerin tüketim kalıplarına zayıf da olsa bir erişim sağlamaktır. Yeşil devrimin gerektirdiği şeylerin bu kazanımları (arabalarla serbestçe dolaşabilmek, günde bir biftek yemek...) bertaraf edeceğini düşünür ve “kirlilik maliyetinin ücretlerde içselleştirilmesini” alım güçlerine yapılan bir saldırı olarak görürler.

V. Çoğunluğun Fethi.

Yeşil Düzen’e giden yoldaki tüm bu engellere rağmen, mevcut krizin başlangıcından beri Yeşil partiler pek çok seçimde (hepsinde olmasa da) son derece büyük bir destek kazanmıştır. Bazı ülkelerde Yeşil partiler, diğer partilerin bile bir çeşit Yeşil Düzeni çözüm olarak görmeleriyle (ancak “o kadar çabuk değil, o kadar da radikal değil” vb. söylemleriyle birlikte) bir anlamda kültürel çoğunluğu da kazanmışlardır. Fransa’da Avrupa seçimlerinde *Europe-Ecologie* listesi sağ kanatın birinci partisinin ardından (%28), Sosyalist liste ile neredeyse eşit

(%16) oy almıştır. Almanya’da, *Die Grünen* geleneksel olarak Hıristiyan Demokratların kalesi olarak görülen Baden-Württemberg seçim bölgesini ele geçirmiş ve böylece Bayan Merkel’in nükleer enerji politikasını terk etmesini sağlamıştır. Hala Almanya’da bir sonraki Başbakan’ın Yeşillerden biri olma olasılığı gerçeğini korumaktadır.

Kültürel hegemonyaya ulaşabilmenin ve onu politik çoğunluğa dönüştürmenin koşulları nelerdir? Kendi deneyimlerimden yola çıkarak on tavsiyemi şu şekilde sıralayabilirim:

İlk ve en önde gelen şey, projeniz hakkında net olmaktır. Kriz birçok değişiklik gerektirir ve bu değişimlerin olacağını önceden açıklamak en iyisidir. Bu tez ne radikal bir duruştur, ne de “kan, ter ve gözyaşı” tarzında bir romantizm. Değişim bu kadar zor olmasaydı çok daha iyi olurdu elbette, ama göreceğimiz gibi, Yeşil dönüşümde gözyaşı dökülecek fazla bir şey de yoktur. “Değişime kendini adamak” konusundaki ısrar, daha önceki zorlukların analizinden kaynaklanır. Pek çok kişi, ister baskın, isterse de bastırılan kesimden olsunlar, değişimi ancak diğerleri kabul ettiğinde kabullenecektir. Bu değişimin “mecburi” hale geldiği andır. “Bekle ve gör” yaklaşımı 1992’den beri yaşanan iklim değişikliği mücadelesinde olduğu gibi daha önceki “dur ve ilerle” politikaları üzerinde kurulmuştur.

Yeşil Düzen’in önündeki engellerden pek çoğu iklim değişikliği mücadelesinde de var olduğundan bu oldukça iyi bir örnektir. Ve örneğin Yeşil bir ulusal seçim zaferi, komşu ülkelerin de benzer bir biçimde hareket etmelerini tetiklemez. Dolayısıyla;

İkincisi: Ulus üstü işbirliğini, özellikle de Avrupa’da kabul edin ve destekleyin. Fransız Yeşiller partisinin en yüksek oyu aldıkları dönem, “Hayır” hareketinin zaferinden sadece dört yıl sonra Avrupa seçimlerinde *Europe-Ecologie* ismini benimsemeleriyle yaşanmıştır. 2009 yılında daha önce “Hayır” oyu kullananlar bile, herhangi bir politikanın tüm Avrupa düzeyinde yürütüldüğü takdirde daha etkili olacağı fikrini kabullenmeye hazırıldılar. Elbette bu durum, Yeşiller’in AB bir şeyler yapana dek hiçbir şey yapmaması ve “bekle ve gör” fikrini desteklemesi anlamına gelmez. Tam aksine, rekabetçiliği koruyacak bazı spesifik önlemler¹⁷ alındığı takdirde ulusal düzeyde çalışma saatlerini düşürmek ve yeşil teknolojilere yapılan yatırımları arttırmak mümkündür. Diğer argümanlar, “lider” olmanın getirdiği avantajlara dayalı olacaktır: Avrupa çapında bir karar tarihsel bir gereksinim olduğunda, yerelde ilk “hamleyi” yapan rekabet avantajını ele geçirir. Ancak Avrupa Konseyi ve parlamentoda bir Yeşil koalisyonunun, Avrupa çapında bir uyumlulaştırma yasası gerektiğinde, her zaman daha fazla dayanışma ve işbirliği önereceği belirtilmelidir.

Üçüncüsü: Yapısal (kurumsal) reformlar ile maddi reformları bir araya getirin. İnsanlar, daha güçlü bir Avrupa’nın kendilerine karşı çalıştığı hissine kapılırlarsa bu fikri benimsemeyeceklerdir. Toplum “ne olur ne olmaz” veya “büyük güzeldir” düşüncesiyle federalizme oy vermeyecektir. Avrupa Birliği Anayasası Sözleşmesi’nin zayıflıklarından biri, LP modelinin yaklaşmakta olan krizini dikkate almaması olmuştur (yalnızca bir “uzman” aynı dönemin anlaşmaları olan Maastricht ve Nice ile kıyasla, “doğru yolda ilerlendiğini” hesaplayabilirdi). Roosevelt, Federal Devlet’in gücünü finans sektörünü düzenlemek ve işçilerin pazarlık gücünü artırmak üzere güçlendirmiştir, aksi istikamette değil.

Dördüncüsü: Kıyamet kavramını ölçülü kullanın. Kültürel hegemonya, bir tarafın önermeleri çoğunluk için “gereklik” haline dönüştüğünde meydana gelir. Böylece “Başka alternatif yok” argümanı sıklıkla kullanılır hale gelir. Ünlü bir İngiliz deneyimi, yani Bayan Thatcher’in LP modelinin doğuşunda yaşadığı deneyimler, böyle bir argümanın işler olabileceğini göstermiştir. Yeşil aktivistler LP modellerinin mahşeri sonuçlarının, “müspet bilimlerdeki” öngörülerle değilse bile gerçek dünyadaki deneyimlerle zaten kanıtlanmış

¹⁷ Örnek: Emekliliğin artışı ile çalışma süresindeki azalma, ihracat yapan sektörlerin maaşlarına vergi koymaktansa tüm gelirler üzerine genel vergiler konularak daha “rekabetçi” bir biçimde finanse edilebilir.

olduğuna inanırlar. Yine de TINA (*there is no alternative*) argümanı (“Yeşil Düzen ya da Dünyanın Sonu”) dikkatli kullanılmalıdır. Bu argümanın en temel zayıflığı “alternatifin” ne olduğunu net bir biçimde açıklamamasıdır ve Kıyametin zaten yaşanmakta olduğu algısı net bir biçimde yerleşmemişken “bekle ve gör” stratejisini alt edemeyecektir. Dolayısıyla bu argüman otoriter siyasetçilere yarayacaktır (“Sizi sizden kurtarmama izin verin”). Yine de Kıyamet argümanını, Kıyamet yaşanırken kullanmamak için hiçbir neden yoktur: bu argüman “Değişim Korkusunu” “Değişmeme Korkusu” ile dengelemenin bir yöntemidir. Fukushima felaketinden sadece birkaç hafta sonra Fransız Yeşilleri 2011 yerel seçimlerinde (“*cantonales*”) net olmayan bir başarı kazanırken, Alman Yeşilleri Baden-Württemberg’i kazandılar. Fransızlar, başkalarının talihsizliğini hepimiz için bir uyarı olarak nitelemenin “*kirli*” bir siyaset olacağı gerekçesiyle Fukushima argümanını kullanmaya cüret etmemişlerdi. Diğer tarafta Alman aktivistler bu argümanı son derece yoğun bir biçimde kullandılar ve seçimleri kazandılar.

Beşincisi: “Değişmemenin” bedelini gözler önüne serin. Kıyamet argümanının daha yumuşak bir formu, mevcut “Bekle ve gör” yaklaşımının bugünkü maliyetinin ortaya konmasıdır. Kıyamet argümanındaki problem, bu argümanın başlangıçta inandırıcı olmaması, kıyamet gerçekleştiğinde ise artık çok geç olmasıdır. Ancak tüm Kıyamet argümanları Titanik kazası gibi değildir. Kirlilik çeşitlerinin büyük çoğunluğu (yerel kirlilik, endüstriyel gıdalar ve hatta iklim değişikliği) kendilerini önceden belli etmeye başlarlar. “Henüz emeklemekte olan Kıyametler” hakkında iyi bir bilgi sahibi olabilmek, değişmemenin bedelini kanıtlama yükünü omuzlarınızdan atmanıza imkân tanıyacaktır. “Bekle ve gör” yaklaşımı aynı zamanda “çantadaki bir kuş daldaki iki kuştan daha iyidir” fikri üzerine temellenmiştir. Çantadaki kuş o eli ısırduğunda, bu denge bir anda değişebilir. Bu yüzden ekolojik ekonomistin eğilimi insanların davranışlarını değiştirmelerini tetiklemek üzere Pigou gibi “maliyetin içselleştirilmesini” zorlamaya yöneliktir.

Altıncısı: Pigou’yu akıllıca kullanın. Ekonomistler, çevrenin korunmasını teşvik eden vergilerin mucidi olarak Pigou’yu [1912] referans gösterirler. Eko-vergi, alıcı-satıcı işlemlerinde görmezden gelinen üçüncü kişilere yüklenen zararlar hakkında bilgiler sağlamaya yarar. Bir birim gaz satın almak için para ödediğinizde, aynı zamanda dünyaya verdiğiniz zarar için de para ödediğinizin farkında olmalısınız. Peki, ama bunun vergisi nereye gitmektedir? Devlete gitmektedir ve mali dogmaya göre bu vergi hiçbir özel harcamaya aktarılmamalıdır: Verginin kullanımı sadece tüketiciyi uyarmak içindir, başka bir şey için değil ve “ikincil temettü” (vergi geliri) Devlet için tam bir talih kuşudur. Bu dogma “tüketici-kirletici”yi ayaklandırır. Ekonomistler Pigou ders kitabını incelemelidirler: Pigou amacına uygun olarak kullanılmayacak bir eko-vergi icat etmemiş, bunun üçüncü şahıslara verilen zarara karşı bir sigorta olarak kullanılması gerektiğini savunmuştur! Eğer çoğunluk tarafından kabul görecekse, bir karbon-vergisinin üçüncü dünya ülkeleri de dâhil olmak üzere iklim değişikliğiyle mücadelede kullanılması gerekir (Lipietz [1998]). Elbette bu aynı verginin eşitlik ve yeniden dağıtım kavramlarını görmezden geleceği anlamına gelmez.

Yedincisi: Mümkün olan her durumda sosyal ve çevresel tedbirleri bir arada kullanın. Yeşil politikaların ana sorunlarından birisi, bir ortak malın aşırı kullanımını engellerken, o mala en çok ihtiyaç duyanları bundan mahrum edebilmesidir: ihtiyaçların karşılanmasına ve hazlara başka hiçbir erişim yöntemi olmayabilen fakirleri. Böylece yeşil bir politikanın “anti-popüler” olma riski doğar. Dolayısıyla da ortak bir mal bir çeşit tut-ve-takas et aracılığıyla yeniden pay edileceği zaman, eşitlik ilk paylaşımından itibaren garantiye alınmalıdır. Genel olarak bu fikir şuna eşdeğerdir: Bir ortak mala (su, enerji, atmosfer vb.) evrensel erişimin bir bölümü bedelsiz bir biçimde sağlanmalı, kalanı ise daha yüksek bir fiyatla dağıtılmalıdır. Aynı prensip eko-vergide de geçerlidir: Eğer bu vergi gelirinin büyük bir bölümü aynı ihtiyacı karşılayan alternatifin arzını (örneğin ulaştırma) finanse etmek için kullanılıyorsa, bir başka

parçası en fakir kesimin gelirini en azından ödedikleri eko-vergiyle orantılı olarak artıracak şekilde kullanılmalıdır.

Sekizincisi: Mümkün olan her durumda ortak çıkarları bireysel çıkarlar olarak sunun.

İnsanların daha az ve daha yavaş araba kullanmaları, daha az et tüketmeleri, bir odanın sıcaklığını arttırmaktansa bir kazak giymeleri (veya yazın tam tersi) gezegenimiz için bir ihtiyaçtır. Ancak aynı zamanda herkesin bireysel çıkarıdır da. “Ekolojik ayak izlerini”¹⁸ azaltmak için yapılması gerekenler bireysel sağlık, güvenlik ve hatta alım gücü için de olumlu etkilere sahiptir. Her ne kadar “gezegenimizle ilgili endişe argümanı” eğitilmiş kesim için ikna edici olsa da, toplumdaki kitleler tarafından züppelik ve anti sosyallik olarak algılanabilir. Radikal ekoloji adına “iyi anlaşılmış bireysel çıkarlar” argümanını küçümsemenin gereği yoktur. Bir anne evlatlarına iyi yemek pişirmek ister, niye tarımsal fiyatlandırma sistemini reformize ederken bunu dikkate almayalım ki?

Dokuzuncusu: Adil olun. Bazen, her zaman olmasa da zaman zaman, küresel bir Yeşil Düzen çerçevesinde ekolojik ayak izlerinin azaltılması ve Üçüncü Dünya ülkeleriyle daha fazla dayanışma, gezegenimizin “Kuzeyindeki” alım gücünü gerçekten de azaltacaktır. Kuzey, hali hazırda 2 buçuk gezegenin sürdürülebilir kaynaklarını tüketiyor olduğundan iklim değişikliğine muhalefette bunu bahane olarak kullanacaktır. Emekçi sınıfı ve alt orta sınıf bile “yük paylaşımının” ağırlığını omuzlarında hissetmek zorunda kalacaktır. Küresel bir uzlaşma için böyle olması şarttır. Böylesi bir uzlaşmanın siyasi olarak başarılı olması zengin ülkelerde bu yükün çoğunluğunun o ülkelerin en zenginleri tarafından yüklenilmesini sağlamaktan geçer. Eğer bu sağlanamazsa, yeşil politikalar, daha geleneksel “sosyal” politikalar veya muhtemelen popülizm tarafından mağlup edilecektir.

Onuncusu: Gözyaşı değil güller. 2020 yılına dek Yeşil Düzen konusunda bir adım atılmazsa, dünyanın karşı karşıya kalacağı sorunların gerçekten de “kan, ter ve gözyaşı”¹⁹ gerektireceği kanaatindeyim. Bunun için henüz erken. Eşitsizlikleri ve ekolojik ayak izlerimizi azaltmak için acil olarak uygulanması gereken reformların çoğu, krizin etkilerinin çok çok daha ciddi olacağı zamana göre henüz göreceli olarak küçük çapta. Ancak, vatandaşlarımız sadece bir gereklilik olduğu veya sadece kendileri ve çocukları için iyi olacağı için değil, aynı zamanda ilginç, tutkulu ve eğlenceli bir iş olarak Yeşil Düzen için harekete geçme ihtiyacı hissetmedikleri takdirde bu tartışma yetersiz kalacaktır. Gezegenimizde onurlu bir yaşamı koruma hareketine katılma zevki, sadece seçimle ilgili bir gereklilik değil aynı zamanda çağımızın daha derin bir antropolojik krizine çare olabilir: haddinden fazla bireycilik, eksik topluluk bilinci. Böylece Yeşil Düzen’de Dayanışma Sektörü’nün ne kadar dramatik bir şekilde gerekli olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Unutmayın ki 30’larda Hitler, Nazi merasimleri sosyalistlerin veya komünistlerinkilerden çok daha çekici ve neşelendirici olduğunda seçimi kazandı. Onun yücelttiği kara gaye, sahte bir toplum biçimiydi (the *Volk*). Bizler ekonomist ve aktivistler olarak Yeşil Düzeni ortak insanlığımızın kutlanması olarak vurgulamalıyız.

SONUÇ

Kriz sonrasında kalkınma modeli, ne kadar iddialı olursa olsun, sadece finansal bir reforma, geleceğe yönelik bir takım kurallara ya da denetime indirgenemez. Genel karakterinin 30’lar ile taşıdığı ortaklık nedeniyle şu anki kriz Sermaye ile Emek arasında daha Rooseveltçi bir Yeni Düzen gerektirmektedir. Ancak bu kriz Büyük Buhran’ın basit bir tekrarıdır ibaret değildir. *Eski Rejim* krizinde olduğu gibi, Doğa ile İnsanlığın ilişkilenebileceği noktası bu kez sorunun yapısal kaynağıdır. Yeşil Düzen dışında hiçbir Yeni Düzen sürdürülebilir bir rejim

¹⁸ Bir aktörün gezegenin kaynakları üstündeki baskısının toplu göstergesi.

¹⁹ W. Churchill, adaylık konuşması, 13 Mayıs 1940.

kurmayı başaramayacaktır.

Yeşil Düzen Liberal-Üretkenci modelden köklü bir biçimde farklılaşmaktadır, ancak Sosyal Devletten kastımız sadece yeniden dağıtım dayalı bir devletse, bu düzen (dünya çapında olsa bile) Sosyal Devlet'in ya da Eski Dostumuz Fordizmin yeniden doğması anlamına gelmez. Ekolojik sürdürülebilirlik bugün bütün rejimler için vazgeçilmez bir özelliktir. Yeşil gelişme modelinin kimi örnekleri şimdiden ortaya çıkmaktadır:

Girdiden tasarruf eden, emek-yoğun, işçilerin katılımını sağlayan, çalışkanlık ve vasıf gerektiren işlere dayanan teknolojik bir paradigma.

Elde edilen kazançtan ücretli kesimin, özellikle boş zaman biçiminde, daha cömertçe pay aldığı ve itici gücünü yeşil yatırım ve ortak mal olarak yarı-kamu talebinden alacak bir birikim rejimi.

Doğrudan yeşil yatırımlara adanmış bir para arzı yaratma, eko vergilendirme ve alınıp satılır kirletme kotaları eliyle teşvik edici bir çevresel planlama sayesinde Sosyal ve Dayanışma sektörünün gelişimine ve daha istikrarlı sermaye-emek ilişkilerine dayalı bir düzen.

En Az Gelişmiş Ülkelere yönelik bir süper Marshall Planı yoluyla, muhtemelen kıtasal ölçekteki ekonomik ve siyasi bloklar eliyle düzenlenen, eski ve yükselen güçlerin sosyal ve çevresel ortak kuralların teşviki için işbirliği yaptığı uluslararası bir yapılanma.

Kimileri bu taslağın bir peri masalı olduğunu düşünebilir. Hatırlamalıyız ki, Büyük Buhranı çok doğru bir biçimde, eninde sonunda doğayı, emeği ve makineleri yok edecek olan "kendi kendini düzenleyen piyasa anlayışının" yıkılması olarak tanımlayan Karl Polanyi, alternatifin daha müdahaleci olduğunu da doğru olarak öngörmüştü. Ama müdahalecilik üç farklı biçimde olabilir: Faşist, Stalinist, ya da Sosyal Demokrat. Aslında, Kara Pazartesi'nin 3. yılında gerileyen ekonomik liberalizme pek de dokunulmamıştır, Hoover'a da öyle, Laval'a da. Geçen 10 yılın son yıllarında müdahalecilik her yerde, genellikle de en totaliter rejimler olan Faşizm ve Stalinizm içerisinde başarı kazanmıştır. Stalinizm Doğu'da gelişirken sadece faşizme karşı kazanılan zafer Batı'daki sosyal demokrat piyasa ekonomisinin zaferini olanaklı kılmıştır.

40'ların dolambaçlı trajik yoluna sapmayarak Yeşil Yeni Düzen'e doğrudan sıçramak mümkün. Fakat tutarlılık, güven eksikliğine ve karşı çıkanların güçlü çıkarlarına cevap vermek için yeterli değil.

Yeşil bir düzen gereklidir, ancak başarıya giden demokratik yol bilimsel kanıtlardan çok siyasi bir hassasiyetten geçmektedir. Bütün adımların temelinde, elbirliğiyle hep birlikte bir şeyleri değiştirebileceğimize yönelik bir inanç inşa etmek yatar.

Bu yazı Alain Lipietz tarafından Eylül 2011'de yayınlanmıştır.

Çeviren: İnan Mayıs Aru

KAYNAKLAR

Bluestone B., Harrison B. *The Great U-turn: Corporate Restructuring And The Polarizing Of America*, Basic Books, New York, 1988.

Boyer R., *La théorie de la régulation. Les fondamentaux*, Coll. Repères, La Découverte, Paris, 2004

Braudel F., Labrousse E., *Histoire économique et sociale de la France*, Puf, Paris, 1979.

Canfin P., *Le contrat écologique pour l'Europe*, Les Petits Matins, Paris, 2009.

Hein E., « Redistribution, global imbalances and the financial and economic crisis: The case for a Keynesian New Deal », *Int. Journal of Labour Research*, n° vol 3, 2011

Jessop B., *Regulation Theory and the Crisis of Capitalism*, vol 1, Elgar, Cheltenham- Northampton, 2001.

Kornai J., *Growth, Shortage and Efficiency*, Basil-Blackwell, Oxford, 1982.

Labrousse E., *La Crise de l'économie française à la fin de l'Ancien Régime et au début de la Révolution*, P.U.F, 1944.

Lipietz A., *Mirages et miracles. Problèmes de l'industrialisation dans le Tiers-Monde*, La Découverte, Paris, 1985 (foreign trad. : <http://lipietz.net/?article348>)

Lipietz A., "Les rapports capital-travail à l'aube du XXIe siècle", in *Les limites de l'inéluctable. Penser la liberté au seuil du 3ème millénaire*, JM Chaumont et P Van Parijs eds., De Boeck Université, Bruxelles, 1991 (foreign trad : <http://lipietz.net/?article522>).

Lipietz A., *La société en sablier. Le partage du travail contre la déchirure sociale*, La Découverte, Paris, 1996.

Lipietz A., " Economie politique des écotaxes ", *Conseil d'Analyse Economique* n°8, La Documentation Française, 1998